

VERKIEZINGEN!

INTERVIEW

IN GESPREK MET
STAATSRECHTSGELEERDE OVER
VOLKSVERTEGENWOORDIGING

GEMEENTERAAD

GEZOCHT
VROUWEN
IN DE RAAD

PRAKTIJK

(SHAME)SEXTING
ESCAPEROOMS
VOOR BEGRIP

LESMATERIAAL

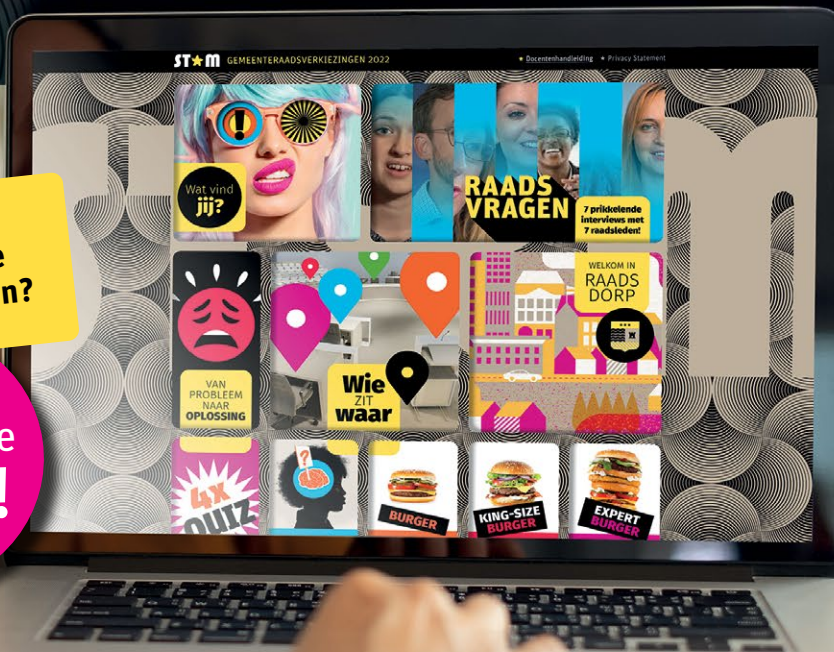
STEM!
LOKALE
VERKIEZINGEN

GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN 2022

In de les
aandacht besteden aan de
gemeenteraadsverkiezingen?

Bezoek
de website
STEM!

STEM staat vol met filmpjes, games,
werkvormen en quizen over
de gemeenteraadsverkiezingen

voor
VO & MBO

Aan de hand van casussen uit het
fictieve dorp Raadsdorp ontdekken
leerlingen hoe besluitvorming in
een gemeenteraad werkt.
Werkt cameratoezicht tegen hang-
jongeren bijvoorbeeld?
En zijn appartementen aan de rand
van een park wel zo'n goed idee?
Inwoners geven telkens hun voor-
of tegenargumenten. Vervolgens is
het aan de klas als gemeenteraad om
te beslissen wat er moet gebeuren.

Echte raadsleden en wethouders
vertellen in zeven interviews
wat hun werk inhoudt, hoeveel
het verdient en of ze weleens ruzie
maken met collega's.

Ook vormen leerlingen hun eigen
mening en testen wat voor raadslid
zij zouden zijn.

En nog
**veel
meer!**

Ga naar: <https://stem.prodemos.nl>

PARTICIPATIE

We hebben een nieuw kabinet! Voor docenten maatschappijleer biedt het formatieproces, de benoeming van (nieuwe) bewindslieden en de regeringsverklaring de kans om het weer eens uitgebreid met hun leerlingen over poli-

tiek te hebben. Wat weten we over de nieuwe ministers en staatssecretarissen? Welke plannen kondigt het kabinet aan? Om welke dossiers spant het de komende jaren? Wat heeft het kabinet voor jongeren in petto? De afgelopen weken viel het woord crises met grote regelmaat. Crises die niet eenvoudig zijn op te lossen. Deze crises raken ook (en soms: vooral) jongeren. Denk daarbij aan de wooncrisis, de klimaatcrisis en de gevolgen van de coronacrisis op zowel de korte als de lange termijn. Dit zijn complexe vraagstukken. De vraag is in hoeverre de stem van jongeren in debatten over deze crises doorklinkt. Hier ligt voor zowel het kabinet als het parlement een grote uitdaging. De rol die docenten kunnen

spelen is het blijven benadrukken van het belang van politieke participatie op zowel landelijk als lokaal niveau. Iedere volksvertegenwoordiger - in de Staten-Generaal of in de gemeenteraad - was ooit een scholier. Kandidaten voor de gemeenteraad zaten enkele jaren geleden zelfs nog in de schoolbanken. Misschien ben je al een oud-leerling op een van de kieslijsten tegengekomen. Als dit niet het geval is, kun je de vraag stellen waarom er zo weinig jonge kandidaten op lokale kieslijsten staan. De gemeenteraadsverkiezingen bieden de uitgelezen mogelijkheid om leerlingen kennis te laten maken met de politiek zonder dat het direct over grote crises en complexe vraagstukken gaat.

IVO PERTIJS

hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	10 GEMEENTERAADS- VERKIEZINGEN	18 ESCAPEROOMS	26 MAATSCHAPPIJ & WETENSCHAP
4 STAATSRECHTSGELEERDE OVER VOLKSVERTEGEN- WOORDIGING	13 FEITEN	20 INTERVIEW OVER BUBBELS	29 RECENSIES
7 COLUMN	14 GASTLES	22 EUROPA	30 NVLM
8 VROUWEN IN POLITIEK	16 DENKVAARDIGHEDEN	24 LESMATERIAAL	31 COLUMN

04

08

16

18

20

Eva van Vugt

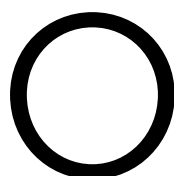
INTERVIEW MET STAATSRECHTDESKUNDIGE EVA VAN VUGT

'DISCUSSIE OVER KIESDREMPEL LAAIT WEER OP'

Vorig jaar promoveerde Eva van Vugt cum laude op haar proefschrift *De Staten-Generaal vertegenwoordigen het geheele Nederlandsche volk*.^{*} De tekst van artikel 50 van de Grondwet bleef (op de spelling na) ruim tweehonderd jaar lang ongewijzigd, maar anno 2022 lopen de meningen nog altijd uiteen over de betekenis van deze woorden.

Maatschappij & Politiek sprak met de juriste.

IVO PERTIJS

Op welke wijze constitutionele verandering zich voordoet, laat Eva van Vugt in haar proefschrift met een eenvoudig schema (zie onderaan deze pagina) zien. Hierin onderscheidt zij formele en informele constitutionele verandering. Formele constitutionele verandering via een grondwetswijziging spreekt voor zich. Informele constitutionele verandering vindt op twee andere manieren plaats: door grondwetsinterpretatie en door de aanvaarding van buitengrondwettelijke constitutionele normen. Van Vugt: 'Als we het over veranderingen in het staatsrecht hebben, dan hebben we het vaak over wijzigingen in de tekst van de Grondwet. Met dit schema wilde ik aangeven dat dit een vorm van constitutionele verandering is die in de literatuur wordt aangeduid als "formele constitutionele verandering". Ik wilde schematisch weergeven dat er ook andere typen veranderingen zijn. In de literatuur worden verschillende soorten termen gebruikt. Sommigen hebben het over *(in)formal change*, anderen over *(in)-formal amendment*. Ook maken enkele auteurs onderscheid tussen grondwetsinterpretatie enerzijds en constitutionele verandering anderzijds, terwijl een gewijzigde interpretatie van een grondwetsbepaling volgens anderen juist een vorm van constitutionele verandering is. Om orde in die discussie te scheppen heb ik het in mijn schema over drie niveaus: (i) verandering op het

niveau van de tekst van de Grondwet door grondwetswijziging, (ii) verandering op het niveau van de betekenis van de tekst van de Grondwet door grondwetsinterpretatie en (iii) verandering op het niveau van het constitutionele recht door de aanvaarding van constitutionele normen buiten de tekst van de Grondwet om.'

BUITENGRONDWETTELIJKE NORM

De vertrouwensregel is een voorbeeld van een constitutionele norm die buiten de tekst van de Grondwet om is ontwikkeld. 'Dit is een constitutionele norm die nooit in de Grondwet is vastgelegd, maar in de politieke praktijk is ontstaan. Kamerleden en ministers aanvaarden deze regel als bindend. Daarom zien we de vertrouwensregel als juridische norm', legt de juriste uit. De vertrouwensregel vult de normen aan die in de tekst van de Nederlandse Grondwet zijn vastgelegd, maar soms gaat een norm die in de politieke praktijk is ontstaan ook tegen een grondwet in. Van Vugt: 'De Japanse grondwet bevat een pacificatieclausule waarin staat dat Japan geen leger mag hebben. Inmiddels heeft Japan een leger. De redenering is dat het land geen leger mag hebben om andere landen aan te vallen, maar wel om zichzelf te verdedigen. Dit is een hele ruime interpretatie van deze bepaling, maar eigenlijk gaat dit in tegen de norm die in de grondwet staat. De meerderheid van alle relevante actoren staat echter al jaren toe dat er troepen zijn. Daardoor is er sprake van een *informele grondwetswijziging*: er is een

praktijk ontstaan die indruist tegen de Japanse grondwet, maar die wordt toegestaan door alle relevante constitutionele actoren, inclusief de rechter. Daarmee is er een buitengrondwettelijke norm ontstaan, die de norm die in de grondwet staat, de pacificatieclausule, vervangt.'

De tekst van artikel 50 van de Grondwet bleef ongewijzigd, maar het artikel werd door de eeuwen heen wel steeds anders geïnterpreteerd. Wat viel je tijdens je onderzoek het meest op?

'Waar ik zelf tijdens mijn onderzoek de meeste moeite mee had, is dat ik zelf een bepaald idee had over wat wel een juiste uitleg was en wat niet. Dat heb ik los moeten laten. Artikel 50 geeft uitdrukking aan een heel open norm. Wat het gehele Nederlandse volk is en wat het vertegenwoordigen van dat volk precies inhoudt, staat niet vast en moet invulling krijgen in wetgeving en in de politieke praktijk. Uit mijn onderzoek bleek dan ook dat artikel 50 eigenlijk een soort haakje is waaraan Kamerleden hun eigen vertegenwoordigingsopvattingen ophangen. Die opvattingen zijn mede bepaald door hun positie in het staatsbestel en hun electorale belangen. Zitten ze in de coalitie of de oppositie? Leidt een wijziging van het kiesstelsel tot meer of minder zetels? Ik heb er daarom in mijn proefschrift voor gekozen om te beschrijven hoe constitutionele actoren zoals de regering, het parlement, Staatscommissies, Kamerleden en ministers artikel 50 invulden zonder zelf een standpunt in te nemen ten aanzien van de vraag wat volgens mij de juiste uitleg is. Het is een *ongoing debate*.'

Tot 1983 werd er gediscussieerd over de leeftijd van de kiesgerechtigde. Ook nu is er discussie of de stemgerechtigde leeftijd naar 16 jaar moet. Waarom speelde de leeftijd van de kiezer zo'n belangrijke rol?

'Om dat te begrijpen is het essentieel dat we ons realiseren dat artikel 50 in het leven is geroepen in een periode dat democratie met de excessen van de Franse revolutie werd geassocieerd. Waar

Schema constitutionele verandering

(bron: Eva van Vugt, *Staten-Generaal vertegenwoordigen het geheele Nederlandsche volk*, Boomjurisch, 2021)

vertegenwoordiging nu geldt als een vorm van democratie, was het in 1814 een alternatief voor democratie. In 1814 bezaten de inwoners van Nederland dan ook geen kiesrecht. De leden van de Staten-Generaal vertegenwoordigden het gehele Nederlandse volk, maar werden benoemd door de Koning en de Provinciale Staten. Thorbecke achtte deze opzet inconsistent. Hij vond dat een nationale volksvertegenwoordiging haar mandaat moest ontleen aan het volk. Onder invloed van Thorbecke werd de Grondwet in 1848 zodanig gewijzigd dat de leden van de Tweede Kamer voortaan rechtstreeks verkozen zouden worden in kiesdistricten. Om het kiesrecht te mogen uitoefenen moest iemand Nederlander zijn en een bepaalde som belastingen betalen: census. Van belastingbetalers werd verondersteld dat zij vanwege hun vermogen voorbij hun eigen belangen konden kijken en derhalve bekwaam genoeg waren om de leden van de Staten-Generaal te selecteren. Dit geschiktheidsdenken (is iemand geschikt om het kiesrecht uit te oefenen?) is het debat over de uitbreiding van het kiesrecht blijven domineren; zelfs na de invoering van het algemeen kiesrecht voor mannen in 1917 en voor vrouwen in 1919. De minimumleeftijd voor uitoefening van het kiesrecht lag toen op 25 jaar. De enige mogelijkheid om het kiesrecht verder uit te breiden, was door verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd. En wat bleek? Tegenstanders van de verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd vonden jongeren nog niet "rijp" genoeg, terwijl voorstanders aanvoerden dat als jongeren deel konden nemen aan de oorlog, zij ook bekwaam genoeg waren tot het maken van een politieke keuze. Later klonk het argument dat dankzij beter onderwijs jongeren op jongere leeftijd het kiesrecht moesten krijgen. Het zijn continu geschiktheidsargumenten. Ook als mensen nu zeggen dat 16-jarigen te jong zijn om te stemmen, wordt daar vaak mee bedoeld dat 16-jarigen niet geschikt zijn om te stemmen. Maar de commissie-Cals-Donner, die de Grondwetsherziening van 1983 voorbereidde, wees er al op dat het kiesrecht geen functioneel recht is, maar een fundamenteel recht dat aan alle Nederlanders uit hoofde van hun staatsburger-

schap toekomt. De gedachte daarachter is dat iedere staatsburger invloed moet kunnen hebben op de samenstelling van het parlement, zodat het parlement de idealen en belangen van alle staatsburgers kan meewegen. Vanuit dat perspectief kun je goed beargumenteren dat 16-jarigen hun eigen politieke opvattingen en belangen hebben die door het parlement zouden moeten worden meegewogen. Zeker als het gaat om bijvoorbeeld klimaatverandering hebben toekomstige generaties andere belangen, dan hun ouders. Dat zou een reden kunnen zijn om het electoraat verder uit te breiden.'

Docenten maatschappijleer verwijzen in hun lessen regelmatig naar de Grondwetswijziging van 1917. Wat vind je zelf bijzonder aan de destijds doorgevoerde wijzigingen?

'Als het over 1917 gaat, dan gaat het veelal over de invoering van het algemeen kiesrecht en de financiële gelijkstelling van het bijzonder en het openbaar onderwijs. Ik vind 1917 ook belangrijk vanwege de verandering van het kiesstelsel van een districtenstelsel naar een stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Daaraan lag het idee ten grondslag dat het parlement een ideologische afspiegeling van Nederland moest zijn. Dat is een heel andere vertegenwoordigingsopvatting dan er in de negentiende eeuw heerste.'

Tegenwoordig is er juist weer discussie over het kiesstelsel. Dit komt onder meer door het aantal fracties in de Kamer. Hoe sta je tegenover deze ontwikkelingen?

'Ik hoor vergelijkbare argumenten, maar er is ook een nieuwe dynamiek gaande. Dat komt door die versplintering. De laatste keer dat het aantal Kamerleden werd uitgebreid was in 1956 met het idee dat er grotere fracties zouden ontstaan. Door de opkomst van de verzorgingsstaat nam het parlementaire werk toe. Kamerleden konden efficiënter werken door hun

werk binnen hun fractie te verdelen. Door het uitblijven van een kiesdrempel kregen we echter geen grotere fracties, maar meer fracties. In de jaren zestig kwamen er nieuwe partijen die zetels van de gevestigde partijen afsnoepten. De traditionele zuilpartijen stonden voor de keuze om gemarginaliseerd te worden of de samenwerking met andere partijen aan het gaan. Zo fuseerden drie confessionele partijen tot het CDA, dat jarenlang een van de grootste partijen van Nederland is geweest. Dit zie je nu weinig gebeuren. De kleine linkse partijen zie ik nog niet zo snel fuseren. De discussie over de kiesdrempel laait daardoor ook weer op. Een van de argumenten tegen de kiesdrempel is dat de kiesdrempel afbreuk doet aan de afspiegelingsgedachte. Dat klopt natuurlijk, maar het geven van een zo getrouw mogelijke afspiegeling is maar één aspect van vertegenwoordiging. Er zit nog een ander aspect aan de vertegenwoordiging, dat ook tijdens het interbellum aan de orde kwam. In die periode werden er parlementsleden verkozen die paradoxaal genoeg tegen het parlement waren. Ze wilden de waardigheid van het parlement ondermijnen door debatten te trainen. Toen werd er gezegd dat het parlement er niet alleen is om een afspiegeling te geven van de verschillende politieke idealen die onder burgers bestaan, maar ook dat parlementsleden namens die burgers constructief invloed op de wetgeving uitoefenen. Toegepast op het parlement van vandaag zie je dat die constructieve invloed op wetgeving haast onmogelijk is met zoveel eenpitters en minifracties. Vanuit dat perspectief zou men de invoering van een kiesdrempel kunnen rechtvaardigen. In elk geval dwingt een kiesdrempel politici om meer met anderen samen te werken. In een democratie past dat je de verbinding zoekt met mensen die dezelfde idealen hebben, óók als zij over concrete onderwerpen misschien net iets anders denken. Alleen dan kun je als politicus uitgroeien tot een grotere politieke partij die constructief en effectief aan wetgeving kan bijdragen. Dat is met al die minifracties die we nu hebben niet zo. In de huidige Kamer

* Het proefschrift *De Staten-Generaal vertegenwoordigen het gehele Nederlandsche volk* van Eva van Vugt verscheen in 2021 bij uitgeverij Boom Juridisch.

zie je dat veel Kamerleden het parlementaire debat meer beschouwen als een middel om rechtstreeks richting de achterban te communiceren, dan als een vergadering met collega-volksvertegenwoordigers over de koers van beleid en wetgeving. De Kamervoorzitter is bijvoorbeeld kritisch op politici die fragmenten uit parlementaire debatten knippen en op internet plaatsen. Daarbij moet ik denken aan wat er in het interbellum werd gezegd, namelijk dat de Kamer geen zendstation voor propaganda is. Dat is het parlement sinds de opkomst van radio, televisie en meer recentelijk ook de sociale media natuurlijk wel steeds meer geworden.'

Hoe verhoudt een bindend correctief referendum zich tot artikel 50 van de Grondwet?

'Vooropgesteld verzet de tekst van artikel 50 van de Grondwet zich niet tegen invoering van het bindend correctief referendum. Deze bepaling wijst de Staten-Generaal aan als de nationale volksvertegenwoordiging, maar schrijft niet voor dat de kiezers uitsluitend via de Staten-Generaal invloed op wetgeving mogen uitoefenen. Dat neemt niet weg dat de invoering van een bindend correctief referendum de betekenis van artikel 50 van de Grondwet fundamenteel zou veranderen. Men ging er altijd vanuit dat de Staten-Generaal er zijn om het algemeen belang te behartigen. Pleitbezorgers van een bindend correctief referendum veronderstellen daarentegen dat vertegenwoordiging inhoudt dat de Staten-Generaal de wil van de kiezers uitvoeren. Als de Staten-Generaal een beslissing zouden nemen die niet overeenstemt met de wil van het volk, dan moeten kiezers immers via een referendum de Staten-Generaal kunnen corrigeren. Dit is een uitleg die ook de Staatscommissie parlementair stelsel aan artikel 50 heeft gegeven en waarvan ik mij afvraag of deze uitleg nou wel zo wenselijk is. Het algemeen belang vereist namelijk soms dat er beslissingen worden genomen waar een meerderheid van de kiezers niet op zit te wachten. Daarom hebben de leden van de Staten-Generaal ook een vrij mandaat. Mijn standpunt is dan ook dat artikel 50 zich niet tegen een bindend correctief referendum verzet, maar Grondwetsartikel 67, lid 3 wel.' ♦

De uitgebreide versie van het interview leest u op de M&P-website: www.maatschappijpolitiek.nl.

STEF

MIJN BAAS

'Ze hebben mij gevraagd!', appte hij mij. 'Dat is geen nieuws toch? Anders had je je zetel nooit opgegeven ;-)', appte ik terug. 'Minister, Stef!' 'Nee. Ga weg! Minister van Sociale Zaken?'

Ik ken hem van de lerarenopleiding, hij geschiedenis en ik maatschappijleer. Althans hij een jaar. Zijn propedeuse en weg was 'ie weer. Hij ging sociologie studeren in Groningen. Om te begrijpen waarom mensen zo boos konden worden dat ze gaan rellen, bijvoorbeeld bij een avondklok. Toen al was hij bezig maatschappelijke problemen in grotere sociale vraagstukken te plaatsen.

Hij was ambitieus, net als ik, maar op een andere manier. Ik wilde de beste leraar worden. Hij vond politiek wel heel erg grappig. Hij voelde zich op handen gedragen bij de FNV en kwam zo in het zicht van de VVD. Ze zochten een type Rutger Bregman, maar dan rechts. 'Ik leek erop, dus kreeg plek elf bij de verkiezingen van 2017', zei hij ooit met een brede glimlach op zijn gezicht.

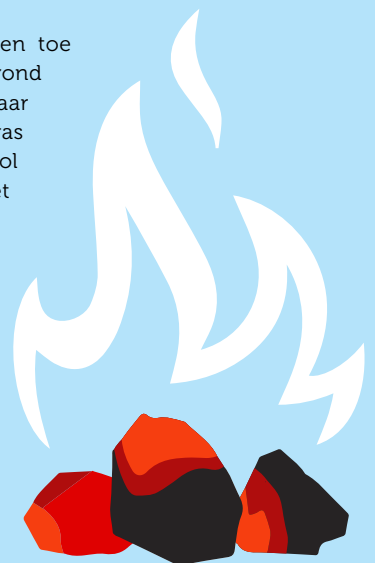
Hilarisch was het altijd als hij over zijn tijd bij Lijst Ratelband sprak. Dan zei hij altijd dat hij zo in zichzelf was gaan geloven, door Emile, dat de realiteit hem totaal uit het oog verloor. 'En ja, Stef, ik heb over hete kolen gelopen. Dat zou jij ook eens moeten proberen. Echt gaaf!'

Met zijn motto 'Ik kan altijd nog leraar maatschappijleer worden', maakte hij snel carrière in de politiek. Op het vmbo had hij geleerd hard te werken en vooral de kansen te pakken die je worden geboden. Dat ging hem goed af: 'Ik kijk vooral goed naar Sander Dekker. Wat hij doet, doe ik dan precies niet. Het werkt'.

Leuke gast hoor, die Dennis. We appen af en toe nog. Ondanks dat de VVD niet mijn partij is, vond ik het mooi om te zien hoe snel hij zich daar tot volwaardig politicus kon ontwikkelen. Ik was zelfs een beetje trots op zijn demissionaire rol als staatssecretaris. Al jaren bij de start van het schooljaar appt hij mij nog: 'Nog steeds LB? Sad! ;-)', en daarna: 'Grapje! Gaaf! Succes jongen.'

'Ik word jouw baas! Ouwe.' 'Huh?' Ik begreep hem niet. 'Ze vroeg of dat Ministerie voor Basis en Voortgezet Onderwijs niet iets voor mij was. Ik heb tenslotte de lerarenopleiding gedaan en ik lijk op Rutger Bregman; die is populair onder leraren volgens Sophie.' 'Wat heb je geantwoord?' vroeg ik. 'Tsjakka!' ♦

Stef van der Linden
(maatschappijleer.net)

CURSUS POLITIEK SPECIAAL VOOR VROUWEN: HOE HALEN WE DE 50 PROCENT?

GEZOCHT: VROUWEN VOOR DE GEMEENTERAAD

Is in deze eeuw een cursus over politiek alleen bestemd voor vrouwen nog nodig? Dit zou toch al lang achterhaald moeten zijn. Vrouwen laten zich in de politiek nog te weinig zien. Zal de tijdgeest vanzelf zijn werk doen bij de gemeenteraadsverkiezing of is actieve inzet gewenst?

LINDA OONK

In de gemeente Aalten vertrouwden ze niet op de tijdgeest en begonnen ze toch een cursus *Politiek* alleen toegankelijk voor vrouwen. De afgelopen twee jaar is een dergelijke cursus zelfs vier keer aangeboden, met als doel het schamele percentage van 19,05 procent van politiek actieve vrouwen omhoog te krijgen. Met dat percentage staat Aalten nog lang niet onderaan het lijstje, maar wel ver af van het Nederlandse gemiddelde van 31,6 procent.¹ De cursus is opgezet door ProDemos maar uitgevoerd door de burgemeester en de griffier (twee mannen!).

Burgemeester Anton Stapelkamp is trots op het resultaat. Circa zeventig vrouwen hebben de cursus afgerond: een deel van hen is politiek actief geworden, doet mee aan de komende gemeenteraadsverkiezingen of zit al in de huidige raad. Plaatselijke politieke partijen profiteren zo ook van de nieuwe aanwas, want het is moeilijk om voldoende kandidaten te vinden die tijd willen vrijmaken. Volgens de burgemeester zou een deel van de vrouwen zich ook wel hebben gemeld als de cursus voor iedereen zou openstaan. Toch voelde het voor een ander deel van de cursisten wel veiliger nu het alleen voor vrouwen was. Blijkbaar voelen vrouwen zich toch wat onzekerder in een mannelijk, haniger bolwerk. Vrouwen zijn ook meer geïnteresseerd in onderwerpen uit het sociaal domein, mannen meer in economie en ruimte. Verder voelen vrouwen meer voor de dialoog in plaats van het debat. De deelnemers gaven aan dat men veel meer respect en waardering voor het raadswerk heeft gekregen. Het gaat over veel diverse onderwerpen, wetten en procedures, maar ook moet je je standpunt weten uit te dragen en weten te verdedigen. Het is veelomvattend. Gelukkig heeft een deel van de vrouwen zich niet laten afschrikken en heeft zich voor de komende verkiezingen kandidaat gesteld. Er komen na deze verkiezingen naar verwachting ook weer vrouwelijke fractievoorzitters in de gemeente Aalten.

POLITIEK ACTIEVER

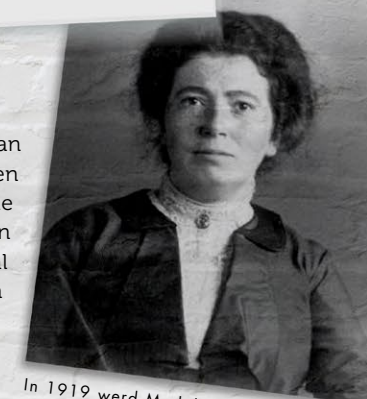
De cursus van ProDemos is niet speciaal bedoeld voor vrouwen, maar dat kan natuurlijk wel. Uit een evaluatieonderzoek uitgevoerd door ProDemos blijkt dat er bij de gegeven cursussen sprake

is van een goede spreiding tussen man en vrouw.² Ook zijn alle leeftijdsgroepen redelijk vertegenwoordigd, alleen de jongeren en de ouderen (70+) blijven achter. Verder melden zich vooral mensen zonder migratieachtergrond en met een hoog opleidingsniveau (meer dan 70 procent van de deelnemers bestaat uit hbo-/wo'ers). ProDemos vindt dat nog wat extra aandacht zou mogen worden gegeven aan specifieke groepen zoals mensen met een migratie-achtergrond, praktisch opgeleide mensen, jongeren en mensen met een beperking, die nu slecht worden bereikt.

Er zijn twee belangrijke redenen waarom mensen aan de cursus deelnemen. De meerderheid doet mee om politiek actief/actiever te worden. Een groot deel van hen is al maatschappelijk actief in niet-politieke organisaties en leert hierdoor beter hoe de gemeenteraad werkt. Een andere reden is algemene ontwikkeling. Cursisten leren hoe de gemeente werkt en op welke manieren burgers en raadsleden invloed hebben. Er ontstaat veel respect voor het vele werk van alle raadsleden, maar voor sommigen is de conclusie dat het een log, taai, langzaam werkend systeem is. Uit het onderzoek van ProDemos blijkt dat een aanzienlijk deel van de voormalige ProDemos-cursisten na het volgen van de cursus politiek actief of 'actiever' is geworden. Dat loopt uiteen van het bijwonen van bijeenkomsten van de gemeente en het zitting nemen in werkgroepen tot het kandidaatraadslidmaatschap. Volgens het onderzoek is bijna een op de tien respondenten na het volgen van de cursus zelfs gemeenteraadslid geworden.

NU NOG BEHOUDEN!

Uit onderzoek van Atria blijkt de grootste barrière voor vrouwen het combineren van het raadslidmaatschap met zorgtaken, gezin en werk te zijn. Daarnaast heerst het gevoel dat persoonlijke pro-

In 1919 werd Mathilde Haan het eerste vrouwelijke gemeenteraadslid van Nederland namens de Katholieke Kiesvereniging in de gemeenteraad van Roermond (foto: Gemeente-archief Roermond)

LESMATERIAAL

Op de website <https://stemopeenvrouw.com/educatie> is een lespakket voor jongeren tussen de 14-18 jaar beschikbaar. Het lespakket kent veel geschiedenis, maar geeft wel een goede indruk hoe weinig vrouwen in de politiek zitten.

Laat leerlingen naar de gemeenteraad in hun woonplaats kijken. Kennen ze namen van plaatselijke politici? Hoeveel vrouwen telt de huidige gemeenteraad?

Maak vervolgens een vergelijking met de lijsten van de komende verkiezingen. Hoeveel kans maken de vrouwen anno 2022?

filering heel belangrijk is, terwijl vrouwen meer inhoudelijk gedreven zijn. Gevolg is dat vrouwen de politiek ook snel weer verlaten.³ Inzicht geeft ook het artikel over vrouwen in de gemeenteraad altijd met 2-0 achterstaan.⁴ Uit onderzoek blijkt namelijk dat subtiele uitsluitingsmechanismen ervoor zorgen dat vrouwen zich bewust of onbewust niet welkom voelen. *Sexting*, *girling* en haantjesgedrag maken het voor vrouwen niet leuker om mee te doen in het mannelijke mijnenveld.

De oproep aan de gemeente Aalten en alle andere gemeenten die zo hun best doen om meer vrouwen in de politiek te krijgen is dan ook om ervoor te zorgen dat die vrouwen die eenmaal aan boord zijn, dat ook blijven. Dat betekent dus efficiënt vergaderen en minder ruimte bieden voor persoonlijke profilering. Bovenal dient een open sfeer te worden gecreëerd, waarin vrouwen zichzelf durven te zijn zodat hun inhoudelijke inbreng ook goed kan worden gehoord. Cursussen speciaal voor vrouwen zijn in de toekomst dan wellicht niet meer nodig. ♦

Noten

1. Bouwmans, H. (e.a.), *Vrouwen in het lokaal bestuur*, Nederlandse Vereniging voor Raadsleden, Den Haag, 2018.
2. Julien van Ostaaijen, *Van geïnteresseerd naar geactiveerd. Evaluatie van de ProDemos-cursus Politiek Actief bij gemeenten*, ProDemos, Den Haag, juli 2018.
3. Mariëlle van Boxtel & Irma Bultman, *100 Jaar vrouwen in de politiek. Meer actieve vrouwen in de lokale politiek. Belemmeringen en kansen*, Raadslid.Nu, Nederlandse Vereniging voor Raadsleden, Den Haag, november 2017.
4. Leo Mudde, 'Vrouwen in de gemeenteraad staan altijd met 2-0 achter', in: *VNG Magazine*, nummer 2, 7 februari 2020, <https://vng.nl/artikelen/vrouwen-in-de-gemeenteraad-staan-altijd-met-2-0-achter>.

M&P

ZOEKT EEN NIEUWE HOOFDREDACTEUR & REDACTEUR

VACATURE

DE HOOFDREDACTEUR (per juni/juli 2022)

- bepaalt in samenwerking met de redactie de inhoud van de nummers en de redactionele formule;
- ontwikkelt samen met de redactie ideeën voor specials, artikelen en series;
- is voorzitter van redactievergaderingen (zes x per jaar);
- legt en onderhoudt contacten met (potentiële) externe auteurs;
- bewaakt de planning en de kwaliteit van de artikelen;
- verbetert aangeleverde artikelen of laat deze verbeteren;
- controleert samen met de eindredacteur de opmaakproef;
- voert functioneringsgesprekken met redactieleden; en
- schrijft artikelen.

Functie-eisen

- U hebt minstens drie jaar ervaring als docent maatschappijleer.
- U hebt een netwerk in het voortgezet onderwijs en/of mbo. Met name op het terrein van maatschappijleer, maatschappijwetenschappen of burgerschap.
- U hebt ervaring in het schrijven van artikelen voor een tijdschrift.
- U hebt ervaring in het leidinggeven aan een team.
- U bent innovatief en inspirerend.

De redactie is onafhankelijk in haar journalistieke werkzaamheden.

De hoofdredacteur is voor de werkzaamheden van de redactie verantwoording schuldig aan ProDemos. De hoofdredacteur krijgt een vergoeding.

DE REDACTEUR

- participeert in de redactievergaderingen (zes x per jaar);
- schrijft artikelen;
- legt en onderhoudt contacten met externe auteurs;
- denkt mee over de inhoud en de koers van het blad.

Redactieleden krijgen een onkostenvergoeding.

Heeft u belangstelling voor een van deze interessante functies?

Stuur bij voorkeur voor 1 maart 2022 uw sollicitatiebrief en CV naar vacatures@maatschappijenpolitiek.nl.

Voor nadere informatie over de functie-inhoud kunt u zich wenden tot Bas Banning, projectleider Educatie van ProDemos, per mail: b.banning@prodemos.nl of telefonisch: 070 - 7570 200.

VAN WIE ZIJN DE VERKIEZINGEN?

De aankomende gemeenteraadsverkiezingen bieden mooie kansen om de denkvaardigheden van uw leerlingen te bevorderen. In dit artikel worden diverse facetten van de gemeenteraadsverkiezingen met behulp van praktisch uitvoerbare werkvormen besproken.

KOEN VOSSEN

STAP 1:

WAT ZIJN EIGENLIJK GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN?

De nationale verkiezingen; wie kent ze niet?! Het is iedereen bekend dat de nationale verkiezingen de 'populairste' verkiezingen onder de burgers zijn. Leerlingen kennen vaak wel wat kopstukken in de strijd om het Haagse pluche, maar de lokale volksvertegenwoordigers zijn (vaak) allesbehalve bekend. Toch is het belangrijk om het een en ander over de gemeenteraad en het gemeentebestuur te weten.

De blauwdruk van het politieke landschap staat beschreven in de Grondwet. Om meer over de gemeenteraadsverkiezingen te weten te komen duiken we in artikel 129 (Hoofdstuk 7: Provincies, gemeenten, Caribische openbare lichamen, waterschappen en andere openbare lichamen) van de Grondwet. Tijdens de instructies over de gemeenteraadsverkiezingen kan het grondwetsartikel als rode draad worden gebruikt; natuurlijk met de nodige lokale en relevante actualiteiten uit uw gemeente.

ORIGINEEL

Artikel 129

1

De leden van Provinciale Staten en van de gemeenteraad worden rechtstreeks gekozen door de Nederlanders, tevens ingezetenen van de provincie onderscheidenlijk de gemeente, die voldoen aan de vereisten die gelden voor de verkiezing van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Voor het lidmaatschap gelden dezelfde vereisten.

2

De leden worden gekozen op de grondslag van evenredige vertegenwoordiging binnen door de wet te stellen grenzen.

3

De artikelen 53, tweede lid, en 59 zijn van toepassing. Artikel 57a is van overeenkomstige toepassing.

4

De zittingsduur van Provinciale Staten en de gemeenteraad is vier jaren, behoudens bij de wet te bepalen uitzonderingen.

5

De wet bepaalt welke betrekkingen niet gelijktijdig met het lidmaatschap kunnen worden uitgeoefend. De wet kan bepalen, dat beletselen voor het lidmaatschap voortvloeien uit verwantschap of huwelijk en dat het verrichten van bij de wet aangewezen handelingen tot het verlies van het lidmaatschap kan leiden.

6

De leden stemmen zonder last.

ONDERWERPEN TIJDENS DE LES

Begin

Wat doet de gemeenteraad en met welke andere politieke organisaties werken zij?

1

Wie mag stemmen?

2

Hoe worden de zetels in de gemeenteraad verdeeld?

3

Aan welke wetten moet er worden voldaan?

4

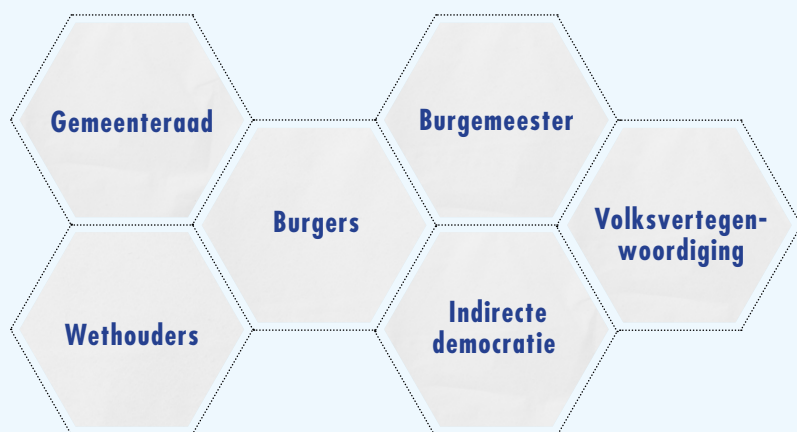
De kiezers kiezen Provinciale Staten en de gemeenteraad voor vier jaar. In de wet kunnen uitzonderingen staan.

5

Wanneer en waarom mag iemand GEEN lid van de gemeenteraad zijn?
(Hoe moet er met vervanging worden omgegaan?)

6

Waarom stemmen raadsleden zonder last?
En, stemmen raadsleden echt zonder last?

Figuur 1 - Voorbeeld van werkblad hexagonaal denken¹

HEXAGONAAL DENKEN

Voordat u uw leerlingen de instructies geeft legt u ze uit welke werkvorm zij moeten doen. U laat ze hexagonaal denken. Dit is een variatie van het alom bekende *mindmappen*. Leerlingen krijgen een reeks zeshoeken met daarin woorden die u belangrijk vindt (zie: figuur 1). U kunt er ook voor kiezen dat de leerlingen lege zeshoeken krijgen en zij zelf de belangrijkste woorden moeten kiezen. Na uw uitleg moeten ze de zeshoeken naar eigen inzicht ordenen. Elke zeshoek die tegen een andere zeshoek ligt heeft een verband met die andere zeshoek. De leerling moet dat verband ook kunnen uitleggen. Voorbeelden van eindresultaten vindt u op de website <https://lesstoolbox.wordpress.com/2016/03/27/buzzing-about-hexagons>.

UITLEGBLAD VOOR LEERLINGEN

'Leren' betekent niets anders dan 'verbanden leggen met al bestaande/andere kennis'. Dit kan zijn: de lesstof in het hoofdstuk, de actualiteit, iets van een ander vak of iets wat je al weet. De hexagoon helpt hierbij.

1. Kies een aantal begrippen, concepten, theorieën, feitjes en zet deze in de hexagonen of bestudeer de gekregen hexagonen met de daar bijhorende woorden (knip ze uit als dat nog niet is gebeurd).
2. (Als extra optie: categoriseer aan de hand van kleur. Geef belangrijkere begrippen een andere kleur of maak onderscheid in het soort 'kennis'.)
3. Leg de vlakken in een voor jou logische volgorde. Als een vlak aan een ander vlak grenst moet je kunnen uitleggen 'waarom' deze twee aan elkaar vastzitten;
4. Check of je alle verbanden kunt uitleggen aan jezelf of iemand anders (mondeling/in gedachten);
5. Zet rondom of in de figuren tekeningen en/of extra informatie.

STAP 2:

WIE DOET ER EIGENLIJK MEE MET DE GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN?

Zoals bij de eerste stap is aangegeven kennen veel leerlingen niet de kandidaten van de gemeenteraadsverkiezingen. Een leerzaam instrument hiervoor is de politieke editie van *Wie ben ik?*. Laat leerlingen voor de gemeente van de school onderstaand werkblad invullen (U kunt ervoor kiezen dat het invullen van dit schema een klassen- dan wel groepsaangelegenheid wordt): Het spelen van deze politieke variant op *Wie ben ik?* gebeurt natuurlijk volgens de standaardregels. Zij mogen kiezen of ze hun tegenstander de naam van politieke partij laten raden of de naam van de politiek leider. Als naamkaartjes zijn post-its altijd handig.

Wanneer de leerlingen klaar zijn met het invullen van het werkblad zijn de volgende stappen handig:

1. Verdeel de klas in kleine groepen.
2. Laat de leerlingen de eerste twee ronden oefenen met het werkblad erbij.
3. Laat de leerlingen vervolgens *Wie ben ik* spelen zonder hun werkblad erbij.

Het interessante van deze werkvorm tijdens de gemeenteraadsverkiezingen is driedig: (i) leerlingen leren hierdoor alle (lokale) politieke partijen kennen, (ii) doordat zij politieke stromingen moeten koppelen leren zij deze ook opnieuw en (iii) er kan een bekend empirisch gegeven mee worden onderzocht. Er wordt vaak gezegd dat politici geen representatieve weergave van de normale samenleving zijn. Op basis van de informatie over alle (lokale) politieke leiders kan worden gecontroleerd of de verdeling man/vrouw, theoretisch/praktisch opgeleid overeenkomt met de Nederlandse samenleving. Wanneer dat niet het geval is kan tijdens een klassengesprek worden geprobeerd na te gaan waardoor het verschil is ontstaan.

Naam politieke partij	Naam politiek leider (nummer 1)	Kenmerken politiek leider, bijvoorbeeld: baan, opleidingsniveau, noemenswaardigheden	Welke politieke stroming past bij deze partij?	Kenmerken politieke stroming	Aantal zetels in de huidige raad	Opvallende standpunten

STAP 3: WIE DOET ER EIGENLIJK NIET MEE MET DE GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN?

Josse de Voogd en René Cuperus publiceerden afgelopen december de *Atlas van afgehaakt Nederland - over buitenstaanders en gevestigden*.² Zij beschrijven hierin welke groepen zijn afgehaakt en/of op niet-establishment (buitenstaanders) partijen stemmen. Laat met behulp van een van de hoofdstukken leerlingen hypothesen opstellen over de verkiezingsopkomst of over de grootte van niet-establishment partijen na de verkiezingen (bijvoorbeeld: 'Als er in een wijk veel schulden zijn, dan wordt op het stembureau van die wijk vaker op een niet-establishment partij gestemd' of 'Als een gemeente een lagere mate van politiek vertrouwen heeft, dan gaan er minder mensen stemmen'). Om vervolgens te controleren of de hypothese klopt wordt gebruikgemaakt van het Toulmin-redeneermodel en kruistabellen. Elke stap wordt uitgelegd:

1. Laat leerlingen de informatie zoeken die zij nodig hebben.
 - a. Voor de afhankelijke variabele zijn die te vinden via de website *verkiezingsuitslagen.nl*.
 - b. Zorg ervoor dat leerlingen wijken/gemeenten vergelijken die qua onafhankelijke variabele variëren.
2. Laat de leerlingen de informatie in een kruistabel zetten. Bijvoorbeeld:

Politiek vertrouwen (figuur 7 in De Voogd & Cuppers (2021))	percentage niet-stemmers	< 90%	< 80%	< 70%
< 24.8%				
< 28.4%				
< 31.8%				
< 35.1%				
< 45.4%				

3. Laat de leerlingen beredeneren of hun theorie/hypothese, op basis van het gelezen hoofdstuk, klopt met de gevonden data. Hiervoor kunnen de bouwstenen van een redenering volgens Toulmin worden gebruikt. ♦

Informatie	Verbinding	Conclusie
Ik lees in mijn kruistabel dat ...	De theorie/hypothese vertelt mij dat ...	Dit betekent dat ...

Noten

1. Werkbladen te krijgen via: vossen.k.m@gmail.com.
2. <https://kennisopenbaarbestuur.nl/media/258329/atlas-van-afgehaakt-nederland.pdf>.

Meer lesmateriaal over de gemeenteraad vindt u op pagina 24.

Illustratie: Studio Carrie Zwarts
in opdracht van ProDemos, Den Haag

FEITJES OVER GEMEENTEN EN GEMEENTERADEN

Sinds 2022 telt Nederland nog **345** gemeenten. Dat zijn er zeven minder dan vorig jaar, vanwege gemeentelijke herindelingen.

In tegenstelling tot het parlement bestaan gemeenteraden altijd uit een **oneven** aantal leden.

De grootste gemeenten hebben **45** raadsleden. De kleinste gemeenten hebben **9** raadsleden.

De grootste gemeente is Amsterdam met bijna **900.000** inwoners. De kleinste gemeente is Schiermonnikoog met iets meer dan **900** inwoners.

In bijna de **helft** van gemeenten heeft een raadslid zich de afgelopen vier jaar van een fractie afgesplitst. (NRC)

In het Beek (Zuid-Limburg) zouden volgens dagblad *De Limburger* **7.000** jaar geleden al mensen wonen. Daarmee is Beek de gemeente met de langste geschiedenis.

Volgens *Elsevier Weekblad* was de gemeente **Rozendaal** (Gelderland) in 2021 de beste gemeente om in te wonen.

De gemeente Westvoorne heeft de meeste bomen per hectare, namelijk **157,3**.

De gemeenteraad van Almelo telt zestien fracties in een raad van **35** leden.

Slechts **0,5** procent van de lokale raadsleden of bestuurders heeft een lichamelijke of mentale beperking. Binnen de gehele bevolking gaat het om 10 tot 15 procent.

Het oudste raadslid is de **87**-jarige Ton Bannink in de gemeente Voorst. Het jongste raadslid is de **20**-jarige Noah Brok in de gemeente Heusden. Hij stond bij de vorige verkiezingen als 16-jarige al op de verkiezingslijst voor de lokale partij DMP. In april 2019 werd hij 18 jaar en mocht hij zijn plek innemen.

In 2018 duurde de collegevorming gemiddeld **64** dagen in een gemeente. Negatieve uitschieter was de gemeente Enkhuisen. Na honderd dagen was er nog geen coalitie en werd besloten een 'raadsbreed akkoord' te sluiten.

BUSSUMSE SCHOLIEREN IN GESPREK OVER KNELPUNTEN IN HUN WOONOMGEVING

LOKALE POLITIEK DICHTERBIJ

In aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 16 maart gaan Bussumse leerlingen wekelijks in gesprek met een politieke spreker van een andere kleur.

MARIAN VAN DEN BERGE

Raadslid Maarten Balzar opent deze keer de gastles op maandagmorgen in de aula van het Goois Lyceum met een afbeelding van de voltallige raad van Gooise Meren. Vol verwachting vraagt hij de klas: 'Wat valt jullie op?' Een leerling flapert er zonder enige gêne uit: 'Allemaal ouwe lullen! Ik zie vooral grijze mannen in pak'. De gemiddelde leeftijd blijkt 58 jaar te zijn. Twee jonge vrouwen zijn vertrokken omdat ze het raads-werk te tijdrovend vonden. 'Wat vinden jullie er nou van dat veranderingen worden ingezet en jongeren er nauwelijks bij betrokken zijn? Er worden beslissingen genomen die ook jullie aan-gaan. Daarom wil ik vandaag met jullie in gesprek over wat er leeft en speelt in jullie wijk', vertelt Balzar. De Gooise scholieren stellen een aantal vragen aan het raadslid en gaan in gesprek over knelpunten in hun wijken.

Waarom bent u raadslid geworden?

Maarten Balzar: 'Ik was al langere tijd lid van D66 omdat ik achter de standpunten van D66 sta zoals verwoordt in de vijf richtingwijzers. Het gaat hierbij met name over het belang van klimaat, onderwijs en Europa. Raadslid ben ik geworden, vooral om een steentje te kunnen bijdragen aan het vergroenen van de gemeente en om meer aandacht te vragen voor goed onderwijs voor iedereen.'

Hoe ziet een dag van een raadslid eruit?

'Naast het raadslidmaatschap heb ik een voltijdsbaan. Dat betekent dat ik een normale werkweek heb en dat ik vooral in de avond en in het weekend met raads-werk bezig ben. Overdag probeer ik wel in mijn agenda ruimte te houden om "leuke" dingen te doen, zoals deze gastles of een kop koffie drinken met inwoners bij bijeenkomsten.'

Wat moet je weten om raadslid te zijn? Hoe kom je in de gemeenteraad?

'Een opleiding voor raadslid bestaat niet. Het is *learning-by-doing*. Wel kun je je eerst verdiepen door in een raadsfractie mee te lopen, bijvoorbeeld als fractieondersteuner of commissielid. Dan raak je alvast gewend aan de bestuurlijke taal van raadsstukken. Je komt in de gemeenteraad door tijdens de gemeenteraadsverkiezingen te worden gekozen. Vaak ben je dan wel lid van een politieke partij en deze moet je voordragen om op een stemlijst te komen. De leden van de politieke partij stemmen erover hoe hoog je op deze lijst komt en of je kans maakt om in de gemeenteraad te komen. Meestal geldt; hoe hoger op de lijst, hoe meer kans om te worden verkozen.'

WAAR LOPEN LEERLINGEN VAN HET GOOIS LYCEUM TEGENAAN IN EIGEN BUURT OF WIJK?

- Auto's die te hard rijden in woonwijken.
- Te weinig parkeerplekken.
- Een gebrek aan verblijfsplekken voor jongeren.
- We willen geen school in een woonwijk.
- Tekort aan elektrische laadpunten.
- Veel overlast door jongeren.
- Niet voldoende prullenbakken in de natuur.
- Er is veel te doen voor kinderen en ouderen, maar te weinig voor jongeren.
- Er mag meer groen en bloembakken in de wijk.
- Gemis aan een skatepark in Hilversumse Meent.
- Te weinig verlichting op de Franse Kamp.
- We missen een buurtcentrum met bijvoorbeeld een bowlingbaan.

'Ik vond de gastles best leuk, omdat ik persoonlijk niet veel van politiek afweet. Het boeit mij dus heel erg als ik wat meer inzicht krijg in een specifieke partij. Ik heb veel geleerd van de richtlijnen van D66 en waar zij voor staan. Deze politieke partij intrigeert mij ook, omdat de ideeën goed bij mijn mening passen. Als ik 18 ben zie ik deze partij wel als een van de mogelijkheden om op te stemmen. Ook vond ik het leuk dat wij zelf inbreng mochten geven over dingen die wij in het Gooi zouden kunnen veranderen.' | **Loes, vwo-4**

Van welke politieke partij bent u, en waarom heeft u voor deze partij gekozen?

'Ik ben van D66. D66 is een sociaal-liberale partij, pro-Europa, groen, duurzaam en komt op voor goed onderwijs. Die waarden ondersteun ik graag en daarom ben ik lid van D66 geworden.'

Wat gebeurt er als je het niet eens bent met je partij?

'Je moet vooral jezelf blijven in de politiek. Als je het niet eens bent met de partij, dan moet je op argumenten proberen de partij voor je te winnen. Dat kan op vele manieren. Je ziet vaak dat partijen hun standpunten veranderen omdat er mensen binnen de partij zijn die het niet met een oud standpunt eens waren.'

Wie is de baas in de gemeente?

'De gemeenteraad. De raad stelt de kaders en controleert. Bovendien gaat de raad over de goedkeuring van de begroting (het geld). Het college voert "slechts" uit.'

Wat verdient een raadslid?

'In Gooise Meren is raadslid zijn eigenlijk vrijwilligerswerk. Je krijgt een onkostenvergoeding van netto ongeveer 900 euro per maand. Het werk "kost" ongeveer 20 uur per week.'

Hoeveel mensen hebben op u/uw partij gestemd?

'Even een geschat antwoord: bij de verkiezingen in 2018 hebben 3.800 mensen op D66 gestemd, waarvan bijna 2.000 op mij.'

LOKALE POLITIEKE BETROKKENHEID VERHOGEN

De politiek heeft de mond vol van jongerenparticipatie, maar de praktijk wijst dat niet uit. Jongeren hebben weinig interesse in politiek terwijl de onderwerpen op de politieke agenda wel hun toekomst bepalen. De gemeenteraadsverkiezingen naderen met rasse schreden. Praten uw leerlingen mee over zaken die op de lokale politieke agenda staan? Gaan uw leerlingen in gesprek met raadsleden en wilt u deze ervaringen met ons delen, stuur dan een e-mail naar m&p@prodemos.nl. ♦

'De les van raadslid Maarten Balzar vond ik erg interessant, het was een leuke les om te volgen, want hij vertelde boeiende dingen over wat hij doet in de omgeving van het Gooi. Ook vond ik het bijzonder dat hij best wel veel invloed heeft op veranderingen in de buurt. Hij vroeg aan ons of wij dingen hadden die wij minder fijn vonden in onze buurt, zoals een speelveldje dat weg werd gehaald voor nieuwe huizen. Hij vroeg aan ons of wij bijvoorbeeld wel een speelveldje willen. Het mooie is dat hij dit idee dan aan de gemeenteraad kan voorleggen.' | Vivian, vwo-4

ALS JE ZELF RAADSLID ZOU ZIJN, WAT ZOU JE DAN WILLEN AANPAKKEN IN JOUW WIJK OF BUURT?

Schoolgebouwen renoveren want ze zijn al heel oud en het plan ervoor staat al heel lang in de steigers.

Meer openbare sportvelden en speelvelden zodat kinderen die geen geld hebben ook kunnen spelen en actief kunnen zijn in hun eigen buurt.

Meer hangplekken voor jongeren waar het geluid niet uit hoeft en waar we vrij zijn en niet steeds op de vingers worden getikt.

POLITIEKE REFLECTIEOPDRACHT

Leerlingen interviewen elkaar over de gastles van raadslid Maarten Balzar aan de hand van onderstaande vragen, die ook in uw les kunnen worden gebruikt.

INTERVIEWVRAGEN

1. Wat is de naam en functie van de spreker?
2. Wat zijn de belangrijkste standpunten van de partij?
3. Met welke onderwerpen houdt de partij zich momenteel bezig? Leg uit.
4. Kun je een voorbeeld geven van een standpunt van de partij waar een andere partij het mee oneens zou zijn? Licht je antwoord toe?
5. Kun je een voorbeeld geven van een D66 standpunt waarmee een andere partij het eens zou zijn? Licht je antwoord toe?
6. Met welke standpunten van de partij ben jij het eens? Waarom?
7. Met welke standpunten van de partij ben jij het oneens? Waarom?
8. Welke motivatie heeft de politicus om politiek actief te zijn?
9. Heb jij je (op school of daarbuiten) wel eens met politiek beziggehouden?
10. Wat heb je van de gastles geleerd? Leg uit.
11. Bedenk nog twee vragen die je over de partij zou willen stellen.

NADENKEN IS EEN INNERLIJKE DIALOOG

Onderwijskundige beleidsstukken benadrukken veelvuldig dat de ontwikkeling van kritische denkvaardigheden een centrale plaats binnen het onderwijs moet innemen. Bestaat er echter verschil tussen gewoon nadenken en kritisch denken? Na het nodige nadenken lijkt de conclusie onontkoombaar dat 'kritische denkvaardigheden' een raar begrip is - omdat nadenken kritisch denken is.

HANS VAN DER HEIJDE

Spreken van 'denkvaardigheden', in plaats van gewoon (na-)denken zeggen, is ook raar. In onderwijskundige handreikingen met betrekking tot de ontwikkeling van kritische denkvaardigheden krijgen stevast 'kritische zelfreflectie' en 'jezelf verplaatsen in de ander' veel nadruk. Heel goed, maar vaardigheden zijn dat niet, het zijn gewenste attitude-kenmerken. Trouwens, ook het door 'kritisch' vooraf laten gaan van 'zelfreflectie' is overbodig, want zelfreflectie die niet kritisch is, verdient die naam niet. Aan een dergelijke toevoeging van adjectieven aan begrippen ligt een neiging ten grondslag gewichtig te klinken, een neiging die voortvloeit uit het misverstand dat wat niet gewichtig klinkt, het ook niet is. Spreken van kritische denkvaardigheden en kritische zelfreflectie getuigt ervan niet goed te hebben nagedacht.

'SPREKEN VAN KRITISCHE DENKVAARDIGHEDEN EN KRITISCHE ZELFREFLECTIE GETUIGT ERVAN NIET GOED TE HEBBEN NAGEDACHT.'

MENINGSVORMING

Op welk denken doelen die kritische denkvaardigheden en kritische zelfreflectie? Met name op meningsvorming die dieper gaat dan een 'ik vind', dus op meer stoelt dan een onmiddellijke keuze, impulsief gemaakt en vaak bewust of onbewust overgenomen van dominante opvattingen in de omgeving.

Het gaat dus om bereidheid eerst na te denken vooraleer een standpunt in te nemen of te handelen, of op een ingenomen standpunt of een handelingskeuze heroverweging los te laten.

Nadenken is innerlijk met jezelf in gesprek gaan; in dit verband over een standpunt of handelingskeuze (vooraf of achteraf). Dat gesprek gaat over in het geding zijnde feiten en hun betekenis, over argumenten en gevoelens en over praktische, morele en andere aspecten. Met jezelf in gesprek gaan wil zeggen dat in je bewustzijn je 'zelf' en een daarvan afgesplitst, denkbeeldig 'tweede zelf' een dialoog met elkaar aangaan.

Bij eigenlijk alle overwegingen doe je dat, ook bij heel simpele: neem je de auto, of fiets je vandaag naar school? Je ene zelf pleit voor de auto, want gemakkelijk en droog, een afgesplitst, tweede zelf werpt tegen dat je wel wat beweging kunt gebruiken en fietsen benzinekosten uitspaart en geen luchtvervuiling veroorzaakt. Je eerste zelf laat je naar buiten kijken of je weer-app raadplegen. Je tweede zelf laat je beseffen dat vanwege de kans op buien de files wel eens erg lang kunnen zijn en herinnert je eraan dat je een hekel

hebt aan in de file staan. Misschien wijst je tweede zelf je erop dat je al te vaak een wolkje aan de hemel hebt gebruikt als smoes om de auto te pakken.

INNERLIJKE DIALOOG

Jezelf in een ander verplaatsen en diens stellingname en argumenten afwegen tegen die van jezelf, is een bijzondere vorm van een dergelijke innerlijke dialoog: je tweede zelf verschijnt dan in je bewustzijn als beeld van de ander, wiens argumenten je tegenover de jouwe plaatst. Zelfreflectie en jezelf verplaatsen in de ander zijn eigenlijk hetzelfde: zelfreflectie veronderstelt dat je een tweede zelf afsplitst dat kritisch oordeelt over je ideeën en handelingen. Jezelf verplaatsen in de ander is een beeld van de ander als zo'n tweede zelf in je bewustzijn opvoeren en daar een innerlijke dialoog mee aangaan. Iedereen kan en doet dat, maar dat laatste niet altijd in gevallen die daar om vragen. Nadenken vergt inspanning en dus de bereidheid om die inspanning te leveren. Soms ontbreekt het aan de benodigde energie. Soms is die bereidheid niet aanwezig. Dan wordt gekozen voor het negeren van kwesties, of voor het gemakzuchtig overnemen van standpunten. Soms ontbreekt de wil om een eigen standpunt vatbaar te maken voor (zelf-)kritiek en er via een innerlijke dialoog nog eens over na te denken, hetgeen impliceert dat een denkbeeldige ander niet tot het bewustzijn wordt toegelaten.

Nadenken is innerlijk met je tweede zelf in gesprek gaan (foto: Cottonbra/Pexels)

In het verlengde daarvan ligt vaak de weigering om met werkelijke anderen in dialoog te gaan. Alles draait dus om nadenken en de wil daartoe. De wil tot nadenken kan door allerlei individuele motieven worden aangezwengeld, zoals nieuwsgierigheid of deelnemen aan een discussie, maar ook door vragen, opgeroepen door mislukkingen. Meer in het algemeen wordt die wil gestimuleerd door het besef dat nadenken een fundamentele, intrinsieke waarde is, dat wil zeggen dat die waarde absoluut is en niet afhangt van een nut dat dat nadenken zou kunnen opleveren. Nadenken is goed, ook als er geen enkel nut mee wordt gediend.

REFLECTIEVERSLAGEN

Nadenken is ook altijd zelfreflectie, werd hierboven beargumenteerd. Zelfreflectie als onderscheiden categorie opvoeren, is eigenlijk overbodig. Toch gebeurt dat, hetgeen in de onderwijspraktijk leidt tot opdrachten om reflectieverslagen te produceren - dat is bij lerarenopleidingen bijvoorbeeld al jaren een vast en omvangrijk onderdeel van wat van studenten wordt verlangd. Ik durf de stelling wel aan dat het effect daarvan tegengesteld is aan het beoogde doel. Een denkexperiment kan dat verhelderen. Verplaats jezelf in een gewone, gemiddelde student. Reflectieverslagen schrijven is een tijdrovende bezigheid en dan moet je nog hopen dat ze goedgekeurd worden en studiepunten kunnen worden bijgeschreven. Hoe pak je dat efficiënt aan? Door positief beoordeelde verslagen van anderen als model te gebruiken.

Verplaats jezelf vervolgens in de docent die veel tijd kwijt is aan het doornemen en becommentariëren van reflectieverslagen. Hoe pak je dat efficiënt aan? Door ze naast een denkbeeldig model te leggen en af te vinken. Het laat zich raden waar dat toe leidt: zelfreflectie verwordt tot ritueel.

DENKBEELDIG ANDER

Zo moet het dus niet, maar hoe dan wel? Nadenken leer je door het te doen en dus moet de wil tot nadenken worden aangesproken. Dat kan door een tweede zelf of denkbeeldige ander aan het werk te zetten, om een innerlijke dialoog te bewerkstelligen. Neemt een leerling (of student) standpunt x in met betrekking tot een kwestie? Stel dan de vraag op grond waarvan een denkbeeldige ander tot een ander en misschien zelfs tegengesteld standpunt y is gekomen. Vindt een leerling dat hij in een bepaald geval juist en adequaat heeft gehandeld, vraag dan op grond waarvan een (denkbeeldige) ander daar op zijn minst aan zou kunnen twijfelen. Is er sprake van een dominante attitude in een groep met betrekking tot een bepaalde problematiek, vraag dan welke beweegredenen een minderheid voor een andere attitude zou kunnen hebben. Bij de beantwoording van dergelijke vragen dient natuurlijk gebruik te worden gemaakt van wat is geleerd op de terreinen van argumenteren, onderscheid maken tussen feiten en meningen, beoordeling van informatie en informatiebronnen en van fundamentele rechten, waarden en normen - maar dat spreekt vanzelf. ♦

Hans van der Heijde was docent aan de lerarenopleiding (maatschappijleer en geschiedenis) van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden en oud-hoofredacteur van M&P.

(advertentie)

Help jij ons mee examens maken?

Ben jij een creatieve en vakbekwame docent, die graag met vakinhoud en toetsing bezig is? En ben je goed in het stellen van de juiste vragen? Word dan constructeur bij Cito!

Werving begin 2022

Voor het schooljaar 2022-2023 zoeken wij nieuwe constructeurs voor zowel de centrale examens maatschappijkunde vmbo bb/kb/gl en tl als voor maatschappijwetenschappen havo/vwo. Hiervoor werven van 29 januari tot en met 28 februari 2022.

Wat ga je doen?

Als constructiegroeplid:

- lever je conceptopgaven aan, verzamel en selecteer je uitgangsmateriaal (teksten, tabellen, afbeeldingen en voor digitaal ook videofragmenten) en reviseer je conceptopgaven
- voer je deze werkzaamheden voornamelijk thuis uit
- werk je (op afstand) samen met je constructiegroepcollega's
- krijg je een vergoeding voor geleverd werk
- ben je gemiddeld vier tot zes uur per week bezig met jouw werkzaamheden.

Wat vragen wij van jou?

- recente onderwijservaring aan eindexamenkandidaten op het beoogde niveau
- kennis van ontwikkelingen in het onderwijs, examinering en je vak
- een flinke dosis creativiteit en talent voor analyseren, structureren
- vanzelfsprekende kwaliteiten als een goede schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid, feedback kunnen geven en ontvangen, en op tijd leveren
- geen (co-)auteurschap van een onderwijsmethode.

Informatie en reageren

Voor meer informatie verwijzen we je naar onze webpagina docentenparticipatie (cito.nl), waar in de wervingsperiode nadere informatie zal staan, o.a. over de procedure.

Wil je solliciteren?

Reageer dan uiterlijk 28 februari via het aanmeldingsformulier op onze website www.cito.nl.

ESCAPEROOM ALS STRIJDMIDDEL TEGEN SEXTING, GROOMING EN SEXTORTION

HET STOPT BIJ JOU!

De problemen rondom *sexting*, *grooming* en *sextortion* zijn groot, maar verschillende organisaties gaan de strijd aan.

VINCENT DE GEUS

(S)hame)-sexting, grooming en sextortion; het zijn begrippen die tien jaar geleden nauwelijks nog bij het grote publiek bekend waren, maar die in de afgelopen jaren in hoog tempo aan bekendheid hebben gewonnen. We hebben het over veel voorkomende gebeurtenissen, zoals het verspreiden van seksueel getinte berichten en foto's, maar ook over heftigere problematiek, zoals online contact met als doel om een jongere seksueel uit te buiten (digitaal kinderlokken) en over chantage via seksueel getinte berichten en foto's. Heldere cijfers over de omvang van de problematiek zijn moeilijk te vinden. Veel gebeurt onder de radar. Gelukkig is er een toenemend bewustzijn over de problematiek. Steeds meer organisaties besteden aandacht aan de onderwerpen en komen met materiaal waarmee binnen maatschappijleer, maar ook binnen mentorlessen en projectweken aan de slag kan worden gegaan. Natuurlijk mogen de escaperooms hierbij niet ontbreken. M&P zocht contact met de makers van twee escaperooms.

ESCAPEROOM VAN WISEDUCATIE

Een van de organisaties die op scholen een escaperoom aanbiedt is Weerbaar in Seksualiteit (Wiseducatie). Op interactieve wijze leren jongeren over seksualiteit en over hun grenzen. De escaperoom kan

op de eigen school in een vooraf ingericht klaslokaal door vijftien leerlingen tegelijkertijd worden gedaan. Ongeveer 4.200 leerlingen hebben het afgelopen jaar al deelgenomen.

In de escaperoom van Wiseducatie worden leerlingen geconfronteerd met een jongen die een naaktfoto van een meisje heeft ontvangen waarbij het gezicht niet herkenbaar is. Hij stuurt deze naaktfoto door. Later blijkt dat het om een naaktfoto van zijn zusje gaat. De foto verspreidt zich snel. Leerlingen moeten in de escaperoom op zoek gaan naar telefoons waarop de foto is te vinden. Ze voeren opdrachten uit die gekoppeld zijn aan aspecten van *shame-sexting*, zoals snel handelen en foto's wissen. Hiermee oefenen leerlingen in gewenst gedrag. Hoofddoel is dat leerlingen leren hoe ze *shame-sexting* en *victim blaming* kunnen voorkomen. Daarnaast moeten ze elkaar aanspreken op wat ze doen. Door meerdere handelingen te verrichten vinden leerlingen getallen, die samen een telefoonnummer vormen. Dit telefoonnummer is nodig om de escaperoom te verlaten.

DIFFERENTIATIE

Na de escaperoom volgt een nagesprek. Onderwijsontwikkelaar Wietske Kruyswijk van Wiseducatie: 'Is er weinig veiligheid in de groep, dan kunnen we met leerlingen terugblikken op de escaperoom en de aspecten van *shame-sexting* die daar-

in centraal staan. Is er meer veiligheid, dan kunnen we bijvoorbeeld ook met elkaar praten over de rol van iedere leerling binnen de groep'. In het nagesprek wordt gedifferentieerd naar leeftijd, schoolniveau en dus ook naar veiligheid. Kruyswijk benadrukt dat het belangrijk is dat de escaperoom niet als losse activiteit met leerlingen wordt gedaan, maar dat deze in een groter programma is ingebed. Wiseducatie biedt daarom ook twee doorlopende leerlijnen seksuele vorming aan. Deelname aan de escaperoom kost 200 euro. Het lesprogramma en de escaperoom zijn geaccrediteerd en scholen hebben vanuit het beleid Stimulering gezonde school een budget dat zij voor deelname kunnen aanwenden.

Vanuit het succes van de escaperoom loopt momenteel een pilot van een nieuwe escaperoom waarbij *grooming* en *sextortion* als thema's centraal staan. Leerlingen worden hierin geconfronteerd met afhankelijkheidsproblematiek. Hoe herken je afhankelijkheid in een relatie en signalen van seksuele uitbuiting? De escaperooms zijn geschikt voor leerlingen vanaf de brugklas tot de examenklas.

ESCAPEROOM VAN DE POLITIE

Ook de politie biedt sinds dit schooljaar een escaperoom aan. Deze escaperoom is gecreëerd in een bus die het hele land doorrijdt. Woordvoerder Maaïke Smulders vertelt dat de bus eerder al veel in de

Foto's: Politie (boven) en Wiseducatie (onder)

Randstad, maar ook in Limburg is geweest en dat hij in het voorjaar naar Arnhem zal rijden. Binnen deze escaperoom van de politie draait het om *sex-tortion* en *cybercrime* in brede zin. Daarnaast komt ook *sexting* aan bod.

In de escaperoom van de politie hebben hackers pikante foto's bemachtigd van ene Marije. De hackers willen dat Marije hen Bitcoins betaalt. Doet zij dit niet dan zullen de foto's van Marije naar haar ouders en vrienden worden verzonden. Om dit te voorkomen moeten leerlingen in de escaperoom vier opdrachten uitvoeren en gedurende de opdrachten codes bemachtigen. Hiervoor hebben leerlingen twintig minuten de tijd. De escaperoom kan door vier leerlingen tegelijk worden gedaan.

IMPACT

Ook na deze escaperoom vindt een nagesprek plaats. Ontwikkelaar Bettie Blankendaal vertelt dat de escaperoom moet worden gezien als middel om het gesprek over *sex-tortion* en *cybercrime* op gang te krijgen. Hiermee wordt het bewustzijn rondom de problematiek vergroot en werkt de escaperoom preventief, om te voorkomen dat jongeren

zelf slachtoffer van *sex-tortion* of *cybercrime* worden. Met behulp van de escaperoom wijst de politie op de risico's en worden jongeren zich bewust van de impact die *sex-tortion* en *cybercrime* op hen kan hebben.

De bus is de komende maanden al veel gereserveerd, maar is later in het schooljaar nog beschikbaar. Smulders en Blankendaal verwachten dat de bus ook de komende twee jaren nog door het land zal rijden en te boeken is. Gebruik van de bus is kosteloos en te boeken via www.politie.nl/escaperoom. Hij kan worden ingezet tijdens een event een themadag of als onderdeel van mentorlessen. Daarnaast kan de escaperoom goed worden gecombineerd met lespakketten die de politie aanbiedt. Deze escaperoom is geschikt voor alle jongeren tussen de 13 en 25 jaar in het voortgezet onderwijs, alsook voor mbo- en hbo-studenten. Er wordt gedifferentieerd door meer hints te geven aan groepen die dat nodig hebben.

AANDACHT

Naast Wiseducatie en de politie zijn er nog veel meer organisaties actief om jongeren te informeren en te laten ervaren wat risico's rondom sexting, *grooming* en *sex-tortion* zijn. Voorbeelden zijn het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), Qpido en fonds Slachtofferhulp. Moeten we het zien als een verontrustend signaal dat veel organisaties materiaal rondom deze problematiek aanbieden? In elk geval zijn de organisaties verontrust en alleen daarom al is het goed hier aandacht aan te besteden. ♦

INTERVIEW MET TRENDANALIST THIJS PEPPING

‘MENSEN WILLEN GELOVEN WAT ZE ZIEN’

Thijs Pepping is trendanalist en coauteur van het boek *Echt Nep*.^{*}
M&P sprak met hem over TikTok, deepfakes en non-fungible tokens.

IVO PERTIJS

De eerste drie media-revoluties waren respectievelijk analoog (boek-drukkers), elektronisch (radio en televisie) en digitaal (web en mobiel), maar volgens de auteurs van *Echt Nep* zijn we inmiddels aanbeld bij een vierde revolutie. ‘Kunstmatige intelligentie (AI) gaat zich met onze media bemoeien door deze te manipuleren of zelfs te genereren. Het gaat van een filtertje op je camera tot het *blurren* van de achtergrond in Teams. De oordopjes van Apple gaan een stap verder. Die filteren bijvoorbeeld stofzuiger-geluid weg. Kunstmatige intelligentie bepaalt zo meer en meer welke informatie iemand wel of niet krijgt’, legt Thijs Pepping uit. In 2016 verdiepte hij zich in kunstmatige intelligentie. Pepping herinnert zich dat het debat destijds ging over de vraag of mensen later nog wel een baan zouden hebben. Pepping: ‘Dat debat is afgezwakt. Nu zijn we nog steeds bang van kunstmatige intelligentie, maar maken er volop gebruik van. De angst voor kunstmatige intelligentie is reëel. Het is een krachtige, alomtegenwoordige technologie.’ Hij vindt het aantal filters dat TikTok heeft indrukwekkend. Jongeren zijn volgens Pepping veel bekwaam in het vertellen van een boodschap via een video. ‘In de lijn van Facebook via Instagram naar TikTok zie je dat het van tekst naar plaatjes en uiteindelijk naar video’s gaat. Facebook en LinkedIn proberen steeds meer plaatjes en video’s te integreren, maar dat is achteraf. TikTok is puur ontworpen op basis van *video first*’, vertelt de trendanalist. Dat jongeren vooral gebruikmaken van TikTok en ouderen van Facebook wil niet

zeggen dat het gescheiden werelden hoeven te zijn. Pepping: ‘Ouderen kunnen naar TikTok gaan en er doorheen scrollen. Het algoritme past zich snel aan jou aan. Je komt gemakkelijk in een filterbubbel terecht. Dit is haast een realiteitsbubbel. Als je de TikTok-app opent, denk dan niet dat het allemaal onzin is, want dat is het niet. Het zijn zingevingservaringen, jezelf ontdekken als jongere, spelen met verschillende identiteiten, je afzetten tegen dingen. Dat gebeurt allemaal in die app. Als je denkt dat het onzin is, moet je actief over je weerstand heenstappen. Ik zou het raar vinden als docenten TikTok niet kennen. Het is een gemis om niet regelmatig op deze app te zitten. Door bekend te zijn met TikTok vergroot je de kans om met jongeren te *connecten*.’

GUCCI-TASJES

Naast de bekendheid met TikTok vindt Pepping dat docenten ook kennis van *Fortnite*, *Minecraft* en *Roblox* moeten hebben. Pepping: ‘De marktwaarde van een spelletje zoals *Roblox* is ongeveer 47 miljard dollar. Dit is zo immens! Je kunt het spel downloaden op je mobiel. Als je op een avond twee uurtjes aan dit spel besteedt, dan snap je er waarschijnlijk niets van. Dat is niet erg. Je hebt dan al ervaring opgedaan. Het is heel iets anders dan *Tetris* spelen. Op *Fortnite* worden concerten gegeven. Merken begeven zich steeds meer in die wereld. Gucci is heel actief op dit gebied. Dit merk heeft tasjes in die werelden. Veel techbedrijven en andere merken proberen zo snel mogelijk die band met jongeren aan te gaan om ze voor eeuwig aan hun *brand* te linken. Als gebruiker moet je hier weerstand tegen bieden. Dit is nu in op-

komst. Vijf jaar geleden zag je dit nog niet in deze *games*.’

Volgens Pepping zijn mensen zich er totaal niet van bewust hoe manipulatief virtuele werelden zijn en hoe geraffineerd zij jouw wereldbeeld veranderen. Pepping: ‘Neem fotoshoppen op Instagram. Er is een groot verschil tussen iets weten en iets voelen. Als je aan jongeren vraagt of ze weten dat alles gefotoshopt is, dan zegt iedereen “ja”. Niettemin kun je nog steeds worden beïnvloed. Ik weet ook dat ik door marketing word beïnvloed, maar als daar een bord staat met knipperende lichten, gaat mijn aandacht er wel naar uit. Daar valt nog winst te behalen. In Noorwegen zegt men dat er een label moet komen bij gefotoshopte foto’s op Instagram, zodat we meer grip krijgen op natuurlijke en digitale schoonheid. Ik zeg niet dat het zo moet, maar het is wel goed om hier meer grip op te krijgen.’

VIRTUELE INFLUENCERS

De invloed van *virtual influencers* zoals Lil Miquela en in Nederland Esther Olofsson is groot. Pepping: ‘Zij nemen een deel van de ruimte in die eerst in bezit van menselijke *influencers* was. Een deel van de verklaring voor hun populariteit is dat de persoonlijkheid van *virtual influencers* is geperfectioneerd. Achter Lil Miquela zit een marketingteam dat heel goed nadenkt over wat hip is. Lil Miquela scoort op alle vlakken. Zo kun je de ideale persoonlijkheid van dit moment creëren. Deze persoonlijkheid wordt vervolgens een platform. Zo maakt *Mini Electric* met Lil Miquela reclame voor hun auto. Een andere verklaring zijn parasociale relaties. In 1956 verscheen een paper waaruit bleek

Virtual influencer Lil Miquela

dat mensen die aan entiteiten worden blootgesteld snel een relatie met die entiteit aangaan. Daarbij hebben we het gevoel dat deze relatie wederzijds is, maar deze is natuurlijk eenzijdig. De eerste papers gingen over onze relaties met merken, goden en politici die op televisie kwamen. Die relatie is helemaal niets. Het is een adoratie van een persoonlijkheid. Een *virtual influencer* verschilt daar niet van.'

Af en toe wordt Pepping nog verrast door nieuwe ontwikkelingen. Laatste kocht hij een *Oculus Quest 2* en was onder de indruk van deze nieuwste virtual-realitybril. Toch bleek het lastig om vijf jaar geleden, toen de virtual-realitybril *Oculus Rift* net uit was, de ontwikkeling van dit soort virtual-realitybrillen te voorspellen. 'We overschatten vaak de impact op de korte termijn, maar onderschatten de impact juist op de lange termijn. Aanvankelijk dachten we bij een functie van een mobieltje alleen aan het met elkaar praten en elkaar tekstberichten sturen. We onderschatten destijds wat er nu met een mobiel kan', legt de trendanalist uit. Een ander voorbeeld is *blockchain*. Pepping: 'Lange tijd deed *blockchain* niets. De enige use case was de *Bitcoin*. Nu komt er een nieuwe golf met *non-fungible tokens* (nft's) en meer projecten om iets van exclusiviteit in de digitale wereld te creëren. Deze exclusiviteit heeft met status en hebberigheid te maken - en winst: betalen en weer verkopen. Ik zie ook potentie bij het gemakkelijker geld krijgen bij de originele maker, zoals kunstenaars en schrijvers. Je maakt iets en claimt je eigendom.'

REALITEITSAPATHIE

De afgelopen jaren is er in de media vooral aandacht voor *deepfakes* als nieuwe be-

dreiging voor mediaconsumenten. 'Het spel met de realiteit zit in ons. De grenzen bewaken en iets van spelregels helder hebben is belangrijk', stelt Pepping. Inmiddels zijn er volgens hem al veel slachtoffers van *deepfake* waarbij een afbeelding van iemands gezicht op een ander lichaam wordt geplaatst. Pepping: '*The Liar's Dividend* is ook een groot probleem. Over echte beelden zeggen mensen dat het *deepfake* is. Donald Trump was een van de eersten die zei dat bepaalde audio-opnamen nep waren. Dat is een valstrik. Daarnaast is er realiteitsapathie. "Ik weet niet of het echt of nep is, *I don't care*". Bepaalde Tom Cruise-*deepfakes* zijn bijna niet van de echte Tom Cruise te onderscheiden. Ik gebruik dit tijdens presentaties ook in quizjes. Mensen zien het gewoon niet. De man die deze *deepfakes* maakt, een Belg, is daar transparant over. Hij begint met een *impersonator* die op Cruise lijkt en zijn mimiek en intonatie kent. Vervolgens doet hij er het *deepfake*-algoritme overheen. Daarna heeft hij nog dagen tot weken werk aan een filmpje van één minuut om alles met de hand bij te werken. Pas dan kom je tot dit resultaat. Dat we een realistische *deepfake* van goede kwaliteit snel maken klopt niet. Tegelijkertijd weten we dat het niet nodig is om een *deepfake* helemaal realistisch te laten lijken om schade te berokkenen. Mensen willen geloven wat ze zien.'

RUZIE

Als de toekomst van allerlei technologische ontwikkelingen ter sprake komt, benadrukt de expert dat de realiteit complex is. Pepping: 'We moeten meer tijd besteden aan deze wereld om te weten wat die wereld inhoudt. We moeten proberen

om meer te sturen. De Europese Unie deelde miljardenboetes uit aan techbedrijven. In de Verenigde Staten hield het Congres hoorzittingen. Overheden proberen meer grip op techbedrijven te krijgen, maar dit moet verder gaan. We weten dat feiten niet genoeg zijn. Fictie wint het vaak van feiten.' Pepping maakt zich zorgen over jongeren: 'Ik vind het triest dat kinderen het diepst in deze technologische ontwikkelingen zitten. Je wilt dat wijze ouderen jongeren hierin begeleiden. Het rare is dat dit hier niet gebeurt. Als ik vroeger ruzie had op het schoolplein, vertelde mijn vader wat hij vroeger deed. Als er nu online iets gebeurt, dan kunnen ouderen niet helpen. Dat is scheef en cru'. ♦

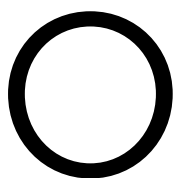
* *Echt Nep* van Menno van Doorn, Sander Duivestein en Thijs Pepping verscheen in 2021 bij Bot Uitgevers.

DEBAT OVER DE TOEKOMSTVAN DE EUROPESE UNIE

DENK MEE OVER EU

De Europese Unie is een conferentie over haar toekomst gestart, met speciale aandacht voor jongeren. Om het debat in uw klas aan te zwengelen biedt dit artikel enige lessuggesties.

WOLTER BLANKERT

Over gebrek aan kritiek op de Europese Unie (EU) kan niemand klagen. Critici stellen het nogal eens voor alsof de Europese Unie een monster vanbuiten is, dat ons telkens weer een nieuwe loer probeert te draaien. Dat is een karikatuur, maar sommige kritiekpunten zijn terecht. Daarom heeft de Europese Commissie dit schooljaar een debat aangezwengeld waarbij iedereen wordt uitgenodigd met voorstellen te komen om de werkwijze van de Europese Unie te verbeteren. Doel ervan is dat de Europese Unie meer tot de verbeelding gaat spreken, waardoor de band met de burgers wordt versterkt en waarbij jongeren speciale aandacht verdienen.

DEBAT

In dit kader vindt een aantal formele debatten plaats, die ideeën moeten verwerken van vele informele debatten binnen de Europese Unie, met een belangrijke plaats voor scholen. De eerste ronde daarvoor is al achter de rug, maar het debat gaat door tot het einde van dit schooljaar. Dit biedt een uitgelezen kans om op school (of binnen het hoger onderwijs) werkvormen als debat en onderzoek in een duidelijk kader te plaatsen: de toekomst van de Europese Unie. De uitkomsten kunnen worden afgezet tegen eerder ingediende voorstellen van andere scholen in binnen- en buitenland. Dat kan leiden tot een gedachtewisseling met die scholen via een digitale dialoog.

Vragen

Het debat gaat uit van drie kernvragen: (i) over welke zaken moet de Europese Unie beslissen en welke moeten bij de lidstaten blijven, (ii) hoe kan de besluitvorming en de democratische controle worden verbeterd en (iii) waar liggen de grenzen van de Europese Unie? Binnen dit brede kader kunnen tal van concrete onderwerpen als migratie, klimaat of pandemie-aanpak centraal worden gesteld. In Nederland houdt de website www.kijkopeuropa.nl de actuele stand van het debat bij. Leerlingen kunnen hier nagaan of hun bijdrage al of niet met eerder ingediende bijdragen spoort en naar aanleiding daarvan kunnen ze met andere scholen in de hele Europese Unie in contact komen. Ter ondersteuning van deze activiteiten biedt de website www.neios.nl tal van mogelijkheden, met uitgebreide informatie, publicaties, columns en direct toepasbare werkbladen. Hiernaast vindt u van de laatste twee een voorbeeld. ♦

COLUMN KLIMAAT

Over de Green Deal en de Glasgow-akkoorden
Auteur: Junior

Zeur niet!

Frans Timmermans, het op een na belangrijkste lid van de Europese Commissie, verdedigt zijn *Green Deal* met verve. Op de klimaattop in Glasgow speelde hij een prominente rol. Op klimaatgebied betekent de Europese Unie wat als economische grootmacht met 450 miljoen inwoners. Daarom verdient de *Green Deal* volop steun en past het niet erover te zeuren.

Geen gezeur dus, maar graag wat meer uitleg. Binnen die *Green Deal* speelt biomassa een belangrijke rol als duurzame en schone energiebron. Duurzaam klopt misschien, maar schoon niet. Duurzaam en klimaatneutraal zijn totaal verschillende zaken. Volgens de wetenschap is biomassa als energiebron vervuilender dan steenkool en tweemaal zo smerig als gas. Het idee erachter, dat uitgestoten CO₂ weer direct door nieuwe bosaanplant wordt opgenomen, blijkt klinkklare onzin. Frans Timmermans zegt hierover: 'Ik geloof in biomassa omdat we anders onze doelen onmogelijk kunnen halen'. Een leraar zou niet weggkomen met zo'n uitleg.

Tegen die achtergrond valt het best te verdedigen dat de Europese Commissie aardgas voorlopig tot schone energiebron heeft verklaard, knettergek misschien, maar minder gek dan biomassa.

Overschakeling naar elektriciteit voor auto's en verwarming remt de klimaatverandering zeker af, maar duurzaam is het niet. Te pas en te onpas met duurzaamheid schermen is de misselijk makende leugen van onze tijd. Batterijen vereisen grote hoeveelheden lithium, een vrij schaars mineraal, met veel vervuiling bij winning. Elk elektrisch apparaat heeft een groot aantal metalen nodig, waaronder heel schaarse. Recycling is het devies (circulaire economie), maar voorlopig blijft dat toekomstmuziek. Essentiële metalen komen uit de Democratische Republiek Congo, waar slaven-kinderarbeid wijdverbreid is en de mijnen in handen zijn van elkaar bevochtende krijgsheren. Er bestaat een keurmerk voor fatsoenlijk geproduceerd textiel, maar geen mobieltje en geen batterij zou in voor zo'n keurmerk in aanmerking komen als dat voor de erin verwerkte grondstoffen zou bestaan.

Elektrobakken van Tesla ontvangen subsidie, die bij de fabricage (staal enzovoorts) al meer CO₂ veroorzaken dan een Citroën C1 op benzine tijdens de hele levensduur.

Elektriciteit moet eerst worden opgewekt, zelf is het geen energiebron. In Zweden gebeurt dat voor 90 procent met schone waterkracht. Dit is onmogelijk in het dicht bevolkte en vlakke Nederland. Daarom is het een helse toer om met windmolens en zonnepanelen het huidige percentage groene stroom (circa 10 procent) op te krikken. Dat pleit ervoor energievoerslinders als waterstoffabrieken en datacentra uit Nederland te weren in plaats van ze te subsidiëren.

Kernenergie is klimaatneutraal, maar evenmin duurzaam, vanwege de schaarste aan uranium; volgens de Duitse Groenen bovendien bijzonder gevaarlijk. Als compromis tussen Frankrijk en Duitsland accepteert de Europese Commissie zowel kernenergie als aardgas voor het terugdringen van CO₂ in de lucht.

Al tientallen jaren wordt gestudeerd op kernenergie zonder uranium en zonder gevaren (kernfusie), maar schot zit daar niet in. Toch doet het ontbreken van technische oplossingen in de huidige plannen vreemd aan. In laboratoria is het gelukt CO₂ in brandstof om te zetten, onder het motto: 'wat een boom kan, kan de mens ook'. Toekomstmuziek voor toepassing op grote schaal, maar technische innovaties links laten liggen lijkt niet superslim.

Klimaatmaatregelen lijken losgezongen van ander beleid. Na Glasgow lag het voor de hand voor dit jaar (2022) enkele krasse maatregelen aan te kondigen, als het stoppen met de aanleg van nieuwe wegen. Niets daarvan, alle plannen zijn gericht op later, later. Premier Mark Rutte sluit niet uit dat West-Nederland over een eeuw onder water komt te staan, maar hij heeft de uitgelezen kans niet gegrepen het Binnenhof naar de Grebbergen te verplaatsen, geroemd om centrale ligging en uitzicht. Dat zou een fraai symbool van echt nieuw denken zijn geweest.

Slechts enkele onschuldige vraagjes, maar die doen niets af aan het belang van de *Green Deal*. Die biedt perspectief op beperking van CO₂, waardoor de temperatuurstijging onder de anderhalve graad kan blijven, conform het wereldwijd goedgekeurde *Glasgow Akkoord*. Aan de slag dus, zonder te zeuren!

LESSUGGESTIE

Leg deze tekst voor aan leerlingen, verdeeld in kleine groepen. In hoeverre delen ze de kritiek op het Europese en Nederlandse beleid?

Met toestemming overgenomen van www.neios.nl, iets geactualiseerd in overleg met auteur.

OPDRACHT

OPDRACHT IN HET KADER VAN DE CONFERENTIE OVER DE TOEKOMST VAN EUROPA*

Met toestemming overgenomen van www.neios.nl.

De conferentie over de toekomst van Europa biedt op verschillende manieren kansen aan Europese burgers, waaronder scholieren, om te vertellen wat zij van de Europese Unie verwachten. Iedereen, van jong tot oud, mag over verschillende thema's meedenken. Op het gebied van migratie zijn de volgende onderwerpen geselecteerd:

1. Asiel en migratie
2. Geïntegreerd grensbeheer
3. Verdieping van de internationale samenwerking
4. Legale migratie en integratie

Kies een van deze vier thema's uit en vertel hoe jij denkt dat de Europese Unie hier tot een betere aanpak kan komen. Je mag jouw idee toevoegen aan de discussie over de toekomst van Europa. Doe dit via de website <https://futureu.europa.eu/processes/Migration>.

neios
europa onderwijs samenleving

* Afsluitende opdracht van werkblad *Migratie. Waarom?*, door Gerhard Akkerman (zie ook: <https://neios.nl/werkbladen/migratie-waarom>). Een van de circa tien nu beschikbare werkbladen in het kader van Europa Actueel, geïllustreerd, met steeds links naar andere websites en naar toepasselijke filmpjes. Deze werkbladen zijn direct toepasbaar, elk bestemd voor een à twee lessen, voorzien van een docentenhandleiding met uitwerking van de opdrachten en suggesties voor een aansprekende aanpak. Diverse werkbladen passen goed binnen maatschappijleer (onder andere over de rechtsstaat).

RAADS DORP

LESMATERIAAL

Raadsdorp is een werkvorm waarbij leerlingen de gemeenteraad naspelen. De gemeenteraad moet beslissen over een probleem in de gemeente Raadsdorp: waar kunnen statushouders wonen? De klas hoort verschillende sprekers hun mening geven en beslist uiteindelijk of ze het eens of oneens zijn met het voorstel van de wethouder.

Bron: ProDemos

LEERDOEL

Na afloop van dit onderdeel:

- weten de leerlingen met wat voor problemen en afwegingen je als raadslid te maken krijgt;
- hebben de leerlingen kennism gemaakt met verschillende standpunten over deze problemen en met het feit dat er soms geen eenvoudige oplossingen zijn; en
- hebben de leerlingen ervaren dat de gemeente beslissingen neemt die ook henzelf aangaan.

DUUR

15-60 minuten, afhankelijk van hoeveel casussen er worden behandeld.

BENODIGD MATERIAAL

- <https://stem.prodemos.nl> op het digibord.
- Geprinte werkbladen

WAT DOET DE DOCENT EN WAT DOEN DE LEERLINGEN?

1. Print de sprekerskaartjes die bij deze casus horen.
2. Deel de zes sprekerskaarten uit aan zes leerlingen. Deze leerlingen zijn sprekers die tijdens een gemeenteraadsbijeenkomst hun mening geven. Vraag de leerlingen om hun kaartje alvast te lezen.
3. Bekijk samen het filmpje van de wethouder op het digibord. De tekst van de wethouder staat bij de casus en kan ook zelf worden voorgelezen.
4. Roep de zes sprekers een voor een naar voren en laat ze hun verhaal doen. Het mooiste is als ze zich in hun verhaal weten in te leven.
5. Na het voorstel van de wethouder en de argumenten van de sprekers, mogen de leerlingen als gemeenteraadsleden hun eigen mening geven.
6. De leerlingen stemmen als gemeenteraadsleden door middel van handopsteken. Zijn ze voor of tegen het voorstel?
7. Bij een meerderheid is het wetsvoorstel aangenomen!
8. Ga eventueel door met een andere casus op <https://stem.prodemos.nl>.

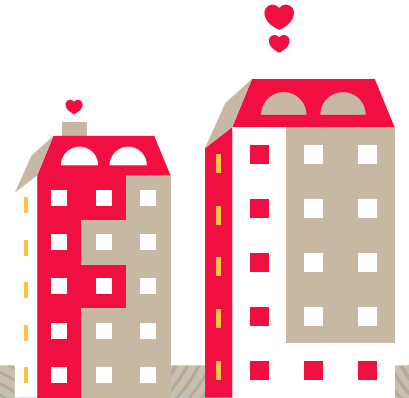
Ga naar: <https://stem.prodemos.nl>

STATUSHOUDERS ZOEKEN HUIS

Illustraties: Studio Carrie Zwarts
in opdracht van ProDemos, Den Haag

PLAN WETHOUDER

'Statushouders zijn vluchtelingen die officieel in Nederland mogen blijven. Ze hoeven dan niet langer in het asielzoekerscentrum te wonen. Daarom moet onze gemeente dit jaar, in opdracht van de provincie, woningen regelen voor 200 statushouders. Dat lukt echter niet, omdat we lege woningen ook hard nodig hebben voor andere mensen in onze gemeente. Daarom heb ik als wethouder het plan om aan de rand van onze gemeente tijdelijke woningen (flexwoningen) voor statushouders te bouwen. Het college van burgemeester en wethouders vindt dat een goed idee. Het college stelt voor een weiland aan de rand van de gemeente vol te bouwen met flexwoningen voor statushouders.'

INSPREKER 1

'Ik ben Jim en ik ben 43 jaar oud. Ik vind het niet eerlijk dat statushouders tot nu toe vaak voorrang krijgen bij de toewijzing van een sociale huurwoning. Ik ben net gescheiden en wacht ook op een sociale huurwoning. Ik wil vanwege mijn kinderen in Raasdorp blijven wonen en heb dus echt een nieuwe woning hier nodig. Daarom vind ik het bouwen van flexwoningen voor statushouders een goed plan. Ik kan dan een woning in Raasdorp krijgen en zij een tijdelijke woning aan de rand van Raasdorp.'

INSPREKER 4

'Ik ben Nancy, 56 jaar en gedeputeerde bij de provincie. Wij gaan als provincie over de bescherming van kwetsbare natuurgebieden. We hebben veel te weinig groen in de regio. Als er weilanden vrijkomen, moeten we die gebruiken om er natuurgebied van te maken. Natuurlijk moet elke gemeente in onze provincie zorgen voor woningen voor statushouders, maar daar hoeven geen groene gebieden voor te worden opgeofferd. Jullie moeten echt met een andere oplossing komen. Deze plek is niet geschikt, binnen Raasdorp is er vast wel andere ruimte te vinden.'

INSPREKER 2

'Ik ben Liza en ik ben 22 jaar oud. Ik ben vrijwilliger in een asielzoekerscentrum in een andere gemeente. Daar zie ik dat gezinnen met jonge kinderen veel te lang in kleine kamertjes moeten zitten. Deze gezinnen hebben echt een normale woning nodig. Veel van deze mensen gaan al jaren van het ene asielzoekerscentrum naar het andere. Geef ze nu een vaste plek en geen tijdelijke plek, zodat ze zich echt thuis kunnen gaan voelen. Ik ben dus tegen tijdelijke woningen in de vorm van flexwoningen.'

INSPREKER 5

'Ik ben Patricia, 60 jaar en vind dit de minst slechte oplossing. Ik run een hotel en als ik dan hoor dat sommige gemeenten statushouders in hotels onderbrengen... Daar voel ik helemaal niets voor! Ik heb de tijdelijke flexwoningen gezien en ze zien er prima uit. Als de gemeente echt belooft dat het tijdelijk is, dan is dit wat mij betreft de beste oplossing.'

INSPREKER 3

'Ik ben Dennis en ik ben 25 jaar oud. Bouwen in een weiland vind ik een goed plan. Ik zie hele grote weilanden aan de rand van Raasdorp waar niets mee wordt gedaan, omdat koeien en varkens binnen zitten. Aangezien er om milieuredenen toch boeren moeten stoppen, kunnen we de weilanden die daardoor vrijkomen gebruiken voor het bouwen van woningen. Zo help je het milieu en zijn er straks genoeg woningen voor mensen die een woning zoeken. Dus: ja, bouwen op boerenland!'

INSPREKER 6

'Ik ben Roy en woon aan de rand van Raasdorp. Ik kijk uit op het weiland waar de gemeente de tijdelijke woningen voor statushouders wil neerzetten. Ik ben bang dat dit helemaal niet tijdelijk is en ik straks jarenlang moet aankijken tegen lelijke woningen. Ook ben ik bang voor overlast. Daarom heb ik een beter idee bedacht. Op ons industrieterrein staan kantoorgebouwen leeg. Kunnen we niet beter deze kantoorgebouwen ombouwen tot woningen en de statushouders tijdelijk daar laten wonen?'

PLATTELANDSJONGEREN,
POLITIEKE PARTICIPATIE EN SOCIALE MEDIA

'MENSCH*INNEN SOLLTEN SICH DAFÜR INTERESSIEREN'

Het is lastig om burgers bij de politiek te betrekken. Dit geldt zeker voor plattelandsjongeren. In dit artikel deelt politicoloog en filosoof Hans Blokland enige ervaringen met een project in Duitsland ter bevordering van de politieke participatie van jongeren.

HANS BLOKLAND

De politieke participatie van jongeren in het algemeen en die van jongeren op het platteland in het bijzonder is niet optimaal. De betrokkenen zijn dan ook ondergerepresenteerd in de politiek, hetgeen weer gevolgen heeft voor de mate waarin hun belangen en waarden neerslag vinden in de publieke besluitvorming. Dit kan hen op de lange termijn duur komen te staan: geen betaalbare huisvesting in een onleefbaar klimaat zijn slechts twee consequenties.

In een project dat in de herfst van 2019 begon heeft Social Science Works geprobeerd jongeren in Oost-Duitse plattelandsgebieden voor de politiek te interesseren door meer bij hun (veronderstelde) leefwereld aan te sluiten. De aangeboden participatiemogelijkheid was meer praktijkgericht, meer tijdgebonden, meer gericht op een concrete gebeurtenis en meer interactief. Daarnaast werd gebruik gemaakt van Instagram, een communicatiemiddel dat bij veel jongeren geliefd is. Het project werd mogelijk gemaakt door de Bundeszentrale für politische Bildung.

WERKGROEPEN

In totaal vormden wij vier groepen van elk acht tot vijftien jongeren tussen de 15 en 20 jaar in landelijke regio's in Brandenburg en Saksen-Anhalt. In de daaropvolgende workshops dachten we samen met de deelnemers na over de fundamentele waarden die onze samenlevingen bijeen-

houden - democratie, pluralisme, vrijheid, burgerschap, gelijkheid, respect - en over hoe deze waarden met succes kunnen worden uitgedragen. Bovendien boden wij kennis aan over de functies en werkmethode van maatschappelijke organisaties. Dit hield ook in hoe sociale media voor politieke participatie kunnen worden gebruikt. Na deze activiteiten verdiepten de groepen zich gedurende ongeveer een half jaar in een thema dat zij zelf hadden uitgekozen. Tevens werd getracht via sociale media een publiek voor dit thema op te bouwen en dit publiek te informeren. Het plan was het geheel af te sluiten met een deliberatieve bijeenkomst met vijftig tot tweehonderd deelnemers dat door elke groep over het eigen thema zou worden georganiseerd. Helaas maakten de coronamaatregelen het laatstgenoemde uiteindelijk onmogelijk.

DELIBERATIEVE OPVATTINGEN

Social Science Works, een in 2015 in Potsdam opgerichte maatschappelijke onderneming, bestaat uit een groot aantal politicologen, sociologen, filosofen, psychologen en antropologen die zich zorgen maken over de ontwikkeling van de democratie en die bruikbare kennis proberen te ontwikkelen over samenhangende thema's als democratie, pluralisme, populisme, radicalisering, integratie, discriminatie en respect. De theorieën en praktijken van deliberatie spelen een centrale rol in het werk van Social Science Works. Wij zien deliberatie in de eerste plaats als een open

en hoffelijke uitwisseling van ideeën en visies, die de ontdekking, het begrip, het in context plaatsen en de ontwikkeling van politieke voorkeuren bevordert. In de tegenwoordig heersende consumptivistische of economische opvattingen over democratie is het hoofddoel van politieke participatie het omzetten van voorkeuren of belangen van individuen in collectieve besluiten en beleid. Hoe deze voorkeuren tot stand zijn gekomen, of zij geïnformeerd zijn en gerechtvaardigd kunnen worden, of zij 'politiek' zijn in de zin dat zij betrekking hebben op publieke kwesties, zijn vragen die zelden aan de orde worden gesteld. In deliberatieve opvattingen over democratie staan deze vragen echter in het middelpunt. In dit artikel komen verschillende thema's aan bod: de benutting van sociale media om jonge deelnemers voor politieke activiteiten te rekruteren; het belang van lokale ver-

Klicks fo

Habt ihr je daran gedacht, mit Hilfe von Instagram, die Aufmerksamkeit von Millionen User*innen mal auf etwas Anders zu lenken – Auf etwas Sinnvolles?

Wir suchen Influencer*innen oder solche, die es werden wollen, Expert*innen oder einfach Leute, die mal etwas anderes ausprobieren wollen. Wenn du Interesse hast an politischer Beteiligung oder schlicht den Anspruch, die Welt zu verbessern, umso besser. Du lebst in Brandenburg oder Sachsen-Anhalt? Dann melde dich bei uns!

Vier Gruppen (zwei in Brandenburg, zwei in Sachsen-Anhalt) sollen antreten, um die meisten Klicks für ein Thema ihrer Wahl zu bekommen. Wir bieten mehrere Tage Training in demokratischen Grundwerten und politischem Engagement, sowie sechs Monate Begleitung durch einen Coach von Social Science Works. Verschiedene NGO's werden die Gruppen inhaltlich unterstützen und zum Abschluss organisieren wir gemeinsam einen öffentlichen Event.

Bron: www.hansblokland.nl

r Politics

Seid ihr gelangweilt von immer wieder gleichen, durchgestylten Selfies, den neuesten Fashion Trends und Bildern vom letzten Urlaubstrip? Wir sind es.

Dann macht bei uns mit und fangt an, die Welt ein Stück besser zu machen. Mit eurer Hilfe wollen wir gesellschaftlich und politisch Relevanten Themen wie zum Beispiel den Klimawandel oder Bildungspolitik sichtbar machen und diskutieren.

'Klicks for Politics' ist ein Projekt von Social Science Works. Wir sind eine Gruppe junger Engagierter aus der ganzen Welt. Unser Ziel ist es, Jugendliche in politische und gesellschaftliche Diskussionen einzubinden. Entgegen gängiger Ansätze wollen wir diese Diskussion dort führen, wo ihr unterwegs seid: auf Instagram! Wir wünschen uns Diskussionen von euch für euch. Denn es ist eure Zukunft, über die wir reden.

<https://socialscienceworks.org/fellows/>

trouwenpersonen; de geschiktheid van de sociale media voor sociale en politieke communicatie met en tussen jongeren; en de mogelijkheden van videoplatforms om politieke educatie en activiteiten door te voeren. Een uitvoeriger verslag van dit project is te vinden op de website van Social Science Works.

REKRUTERING VIA SOCIALE MEDIA

Jongeren communiceren in hoge mate via sociale media en de hoop was dat jongeren via deze media voor politieke participatie zouden kunnen worden gerekruteerd. Daarnaast hoopten we dat jongeren via sociale media, en dan met name via het immens populaire Instagram, een publiek voor hun politieke thema en voor de te organiseren deliberatie zouden kunnen creëren. Op beide terreinen waren de resultaten teleurstellend. Met betrekking tot

de rekrutering van groepen hebben we eerst uitvoerig via Facebook, Instagram, Twitter en onze website over ons project bericht en geïnteresseerden gevraagd zich bij ons te melden. Ondanks de relatief grote aantallen volgers en bezoekers van onze mediakanalen, leverde dit geen noemenswaardige respons op. Daarna voerden we drie betaalde advertentiecampaagnes via Instagram en Facebook door om geïnteresseerde jongeren in Saksen-Anhalt te vinden. Hiertoe werden speciaal voor dit doel ontwikkelde flyers benut.

Een Instagram-advertentie bereikte 3.472 mensen van 18 tot 25 jaar. 24 personen klikten op de link, vijf personen vonden onze post leuk, een persoon schreef een reactie ('Mensch*innen sollten sich dafür interessieren'), een persoon ving aan ons te volgen, maar niemand contacteerde ons.

Omdat het mogelijk was dat politiek geïnteresseerden meer op Facebook actief zijn dan op Instagram, maakten we daarna een advertentiecampagne voor Facebook. Deze bereikte ruim tweeduizend mensen van 18 tot 25 jaar met, volgens Facebook, interesse in vrijwilligerswerk of maatschappelijke onderwerpen: een persoon vond deze post leuk, zestien personen openden de flyer, maar niemand nam contact met ons op.

REKRUTERING VIA LOKALE VERTROUWENSPERSONEN

De tweede en waarschijnlijk belangrijkste wijze om deelnemers voor projecten te rekruteren bestaat uit contact met lokale actoren die reeds een vertrouwensrelatie met leden van de doelgroep hebben opgebouwd. In dit geval gaat het dan vooral om jongerenwerkers en docenten in het middelbaar en het beroepsonderwijs. Deze vertrouwensrelatie is in al onze projecten van essentieel belang gebleken om mensen ertoe over te halen aan een project deel te nemen en kan zelden via elektronische communicaties worden opgebouwd.

Veel scholen meldden simpelweg dat hun leerlingen geen interesse in politiek hadden, en dus ook niet in politieke educatie. Ons tegenargument dat dit juist reden zou kunnen zijn ons toegang tot de school en haar leerlingen te bieden, werd zelden op zijn waarde geschat. Onze meeste aandacht ging derhalve uit naar jongerenwerkers. Nadat de betrokkenen per e-mail waren aangeschreven, werd telefonisch contact met hen opgenomen. In totaal hebben wij zo met ongeveer 150 mensen gesproken, soms over zeer lange perioden. Deze contacten verliepen veelal uiterst moeizaam. Zoals ook in andere projecten moest worden waargenomen, lijkt deze beroepsgroep, in elk geval in Duitsland, in hoge mate gede-

moraliseerd. De pandemie heeft deze goedmoedigheid verder versterkt. Vele maatschappelijk werkers hebben ons gemeld dat het weinige sociale kapitaal dat ze vaak uiterst moeizaam onder hun doelgroep hadden weten op te bouwen, door de coronamaatregelen teniet was gedaan. Uiteindelijk hebben wij niettemin met hulp van jongerenwerkers twee groepen kunnen rekruteren. De inspanningen die daartoe moesten worden verricht, waren buitensporig.

POLITIEKE COMMUNICATIE

Een deel van het project bestond eruit dat de groepen een Instagramaccount openden en met hun berichten een publiek zouden vormen voor het onderwerp dat zij hadden gekozen. De vier vervaardigde Instagramaccounts gaven ons tevens een beeld van de mogelijkheden van sociale media om in het bijzonder jongeren voor sociale en politieke onderwerpen te interesseren. Deze mogelijkheden bleken opnieuw beperkt.

Het waarschijnlijk beste account werd gemaakt door de deelnemers in Zehdenick in Brandenburg (www.instagram.com/meetuebermeat; zie volgende pagina). De betrokkenen publiceerden niet minder dan 148 zeer hoogwaardige posts over alles wat met vleesconsumptie heeft te maken. De hoop was dat meer informatie zou leiden tot een afnemende van de (alhier bovenmatige) vertering van dieren. Verhoudingsgewijs zou dit een grote bijdrage aan de duurzaamheid, leefbaarheid en volksgezondheid kunnen leveren.

De posts waren met veel liefde en vakmanschap gemaakt en bevatten een grote hoeveelheid informatie. Deelonderwerpen waren de gevolgen van vleesconsumptie voor het milieu, de leefomstandigheden van dieren in de vleesindustrie, de vraag hoeveel vlees men eigenlijk vanuit gezondheidsoverwegingen moest eten, vegetarische recepten, informatie over vleesvervangers, over waterconsumptie, microplastic, antibiotica, enzovoorts. Aangehaakt werd tevens bij de *Fridays for Future*-beweging. Ondanks de relevantie, de grote competentie en het gebruik van vele *hashtags* kreeg men in een half jaar niet meer dan 78 volgers, werden de posts gemiddeld door niet meer dan ongeveer vijftien personen 'leuk' bevonden en reageerden mensen slechts bij zeer hoge uitzondering op een post. Ook bleek het niet mogelijk het aantal leden van de groep op deze wijze te laten toenemen. De ervaringen van de andere groepen waren niet anders. De accounts bereikten nooit meer dan 175 volgers en de posts riepen zelden of nooit inhoudelijke reacties op.

ONLINE POLITIEKE EDUCATIE

Wij hebben veel geïnvesteerd in het kunnen aanbieden van politieke educatie via het internet. De beperkingen hiervan bleken niet zozeer technisch van aard, als wel sociaal en psychisch. Wanneer men met andere professionals zakelijke informatie wenst uit te wisselen, dan zijn *home-office* en *Zoom-meetings* vaak een welkome aanvulling op de werkmogelijkheden. Men kent de mensen meestal reeds, bouwt voort op eerdere communicaties, en intermenselijke relaties zijn van beperkt belang. Niettemin kan Zoom ook voor professionals zelden het gewenste persoonlijke contact vervangen. Men mist een groot deel van de communicaties (men denke aan lichaamstaal), en vele uitwisselingen zijn niet mogelijk (bijvoorbeeld het snel, spontaan en kort interveniëren). De politieke educatie die wij aanboden, was vrijwillig en moest door de deelnemers in hun vrije tijd worden ondernomen. Dit vroeg veel van hun motivatie. Zolang wij eerst de mogelijkheid hadden gehad betrokkenheid door persoonlijk contact op te bouwen, konden wij nog enige tijd hierop voortbouwen. Daar waar wij vanaf het begin alleen via het internet werkten, bleek dit echter buitengewoon moeilijk. Zolang men een Zoom-bijeenkomst kan 'consumeren', zonder zelf veel te hoeven investeren, kan men nog enige tijd suggereren geïnteresseerd te zijn, maar zodra grotere investeringen worden gevraagd, wanneer mensen bijvoorbeeld iets zouden moeten organiseren, is het relatief eenvoudig om uit te schakelen. Men neemt eenvoudigweg niet meer op.

ENIGE CONCLUSIES

De coronamaatregelen hadden een diepgaande invloed op dit project en ook daarom is het moeilijk algemene conclusies te trekken. Niettemin volgen hier enige waarnemingen. Het doel was een mogelijkheid tot politieke participatie aan te bieden die meer praktijkgericht was, meer tijdgebonden, meer gericht op een concrete gebeurtenis en meer interactief. Dit doel werd deels gerealiseerd door de deelnemers zelf een thema te laten kiezen dat voor hen belangrijk was en de participatie te laten uitmonden in een concrete deliberatieve bijeenkomst. De tijdgebondenheid (de bedoeling was het hele traject in ongeveer een half jaar door te voeren) werd door de coronapandemie ondermijnd. De coronamaatregelen en de onzekerheid over de verdere ontwikkeling van de pandemie bewerkstelligden dat het einddoel van het project voortdurend uit zicht verdween. Dit doel, het intermenselijke contact op een bijeenkomst van enige omvang, was een zeer belangrijke motivatie van veel deelnemers.

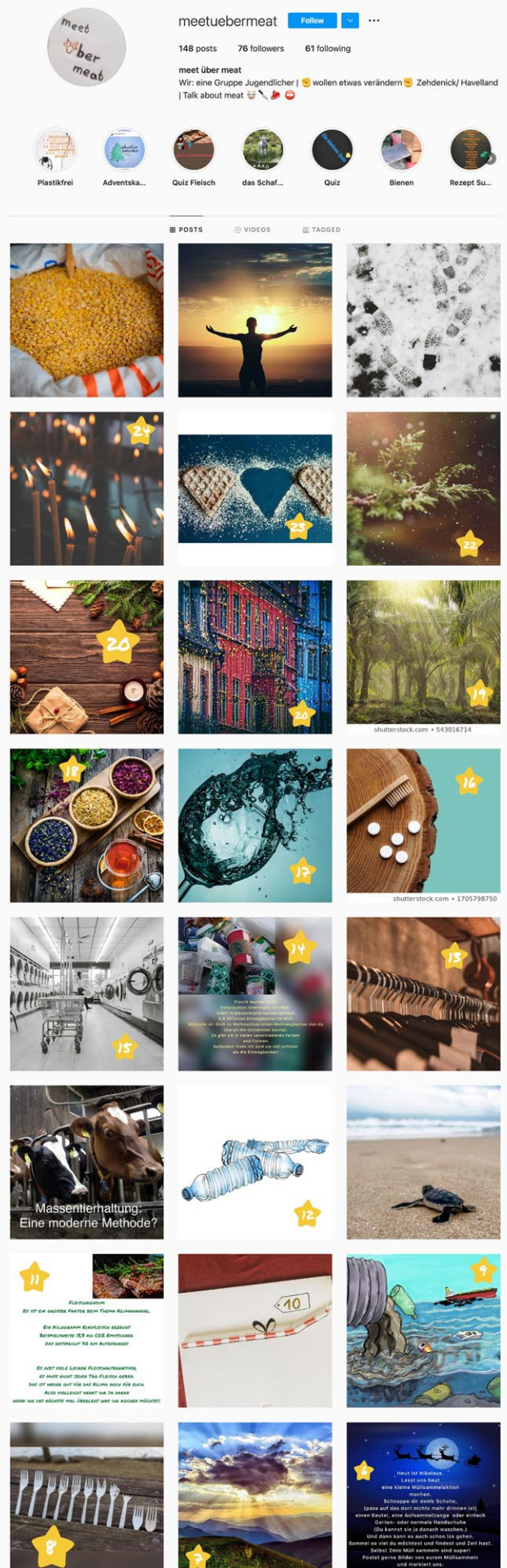
Interneteducatie heeft, hiermee samenhangend, zijn beperkingen. Internetverbindingen maken werkelijk intermenselijke verhoudingen en het opbouwen van vertrouwen en betrokkenheid moeizaam en kunnen ook daarom eenvoudiger worden verbroken. Daar waar we elkaar nooit echt persoonlijk hadden leren kennen, was de groepschemie en -dynamiek aanmerkelijk beperkter dan daar waar dit wel het geval was geweest.

De mogelijkheden met behulp van sociale media mensen tot politieke participatie in projecten te bewegen, bleken zeer beperkt te zijn. Zeer gering bleken ook de potenties van het communicatiemiddel bij uitstek van onze doelgroep, Instagram, om maatschappelijke discussies aan te zwengelen. De aantallen mensen die via de gevormde Instagramaccounts werden bereikt, waren betrekkelijk klein en de gegenereerde interacties verwaarloosbaar. Kortom, intermenselijk contact blijft in politieke participatie onontbeerlijk. De potenties van sociale media op dit terrein zijn zeer beperkt. ♦

Hans Blokland is politicoloog en filosoof en oprichter en directeur van Social Science Works in Potsdam.

Meer informatie is te vinden op de website www.socialscienceworks.org en <https://hans-blokland.nl/plattelandsjongeren-politieke-participatie-en-sociale-media-ervaringen-met-een-project-in-duitsland>.

Met dank aan Aryaan Bovenberg voor haar commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

ALLEMAAL IN THERAPIE

Het Nederlandse huis is op zoek naar vaste grond, oftewel wortelzucht.

Hoe zou jij het vinden wanneer een gast in jouw huis een schilderij van de muur haalt omdat hij het niet mooi vindt? Dat is waar we nu staan in onze samenleving. De nieuwkomer blijft een gast en mag dus geen kritiek leveren op de samenleving en zeker niets aanpassen aan het huis Nederland. In het boek *Met Nederland in therapie* vertelt Kiza Magendane over zijn vlucht vanuit Congo naar Nederland en hoe hij probeert bij te dragen aan de vormgeving van een dynamischer Nederlandse identiteit. Er is veel verwarring en onzekerheid in de huidige tijd. Daardoor is er een diep verlangen naar vaste grond in deze complexer wordende en snel veranderende wereld. *Wortelzucht* noemt hij dat. Het huis schudt op zijn grondvesten, maar er is een grondwet met duidelijke afspraken en het is zoeken naar nieuwe gedeelde verhalen, een collectieve identiteit. Magendane gebruikt de metafoor van het appartementencomplex, met de binnenkamer (de private dimensie waar je in je eigen bubbel leeft) en de gangen, de gezamenlijke ingang enzovoorts (de publieke ruimte). In de publieke ruimte bestaan gezamenlijke afspraken die voor iedereen gelden en daarom moet iedereen daarover meepraten want het botst nogal eens. Ook gebruikt hij de metaforen van het raam, het scherm en de tafel van het huis. Mag je binnenkijken of is het raam bedoeld om naar buiten te kijken? Wat zien we op het scherm? Zien we allemaal hetzelfde of kiezen we alleen maar te zien wat ons bevalt? De tafel is het belangrijkste, want daar worden de regels bepaald en dus moet iedereen aan tafel worden vertegenwoordigd. Magendane weet met zijn metaforen de problemen duidelijk te schetsen. Het boek leest gemakkelijk weg, maar laat je wel nadenken over het huis Nederland. LO

Kiza Magendane, *MET NEDERLAND IN THERAPIE*, Prometheus, Amsterdam, 2021, 239 bladzijden

POGROMS

In *Midden in het beschaafde Europa* legt Jeffrey Veidlinger op overtuigende wijze een verband tussen de pogroms van 1918-1921 en de Holocaust.

Wie door Oekraïne reist komt op verschillende plekken nog restanten tegen van het bruisende Joodse leven dat er ooit was. Ruim honderd jaar geleden vonden er in het gebied dat grotendeels samenvalt met het huidige Oekraïne pogroms plaats. In de periode 1918-1921 namen troepen het om verschillende redenen hier tegen elkaar op, zoals de Russische Witte en de Rode Legers, het Oekraïense Volksleger, de Poolse troepen, enzovoorts. Jeffrey Veidlinger schrijft dat in de beschreven periode Joden meer dan een derde van de totale bevolking vormden in veel steden en *sjtetls* waar het Jiddisch de meest gesproken taal was. Op het platteland waren Joden 'een zeldzaamheid'. Bij de gevechten richtten vrijwel alle strijdende partijen zich op de Joden. 'De bolsjewieken minachtten hen als burgerlijke nationalist; de burgerlijke nationalist brandmerkten hen als bolsjewieken; Oekraïners zagen hen als agenten van Rusland; Russen verdachten hen ervan Duitse sympathisanten te zijn; en Polen betwijfeld hun loyaliteit aan de pas opgerichte Poolse Republiek', schrijft Veidlinger. Volgens de auteur kwamen meer dan honderdduizend Joden in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog om. Hij vindt het 'onhutsend' dat 'ondanks alle alarmbellen' er zo weinig aandacht voor de pogroms is in 'de geschiedenisboeken, musea en in het publieke geheugen'. In hun zoektocht naar een verklaring voor de Holocaust richten historici zich volgens Veidlinger vooral op de Jodenvervolgung in Duitsland en de vernietigingskampen in Polen. De auteur merkt op dat het anti-Joodse geweld in de decennia voordat Adolf Hitler aan de macht kwam in Duitsland 'relatief zeldzaam' was. Dat er eerder elders in Europa pogroms plaatsvonden was ver buiten de regio bekend. Zo riep de Franse schrijver Anatole France samen met anderen in oktober 1919 de grote mogendheden in een gepubliceerde brief op om de Joden in Oost-Europa te verdedigen. Veidlinger ontleent de titel van zijn boek, *Midden in het beschaafde Europa*, aan deze brief. Op basis van archieven beschrijft Veidlinger niet alleen in detail de mensonterende pogroms, maar hij geeft ook verklaringen voor het (massa)gedrag van (individuele) daders van de moordpartijen, beschrijft de wijze waarop landen in die tijd op de pogroms én de ontstane vluchtelingenstromen reageerden en licht de internationale politieke ontwikkelingen en verhoudingen in die periode toe. *Midden in het beschaafde Europa* is daarmee meer dan een geschiedenisboek over de pogroms in een voor veel Nederlanders nog altijd relatief onbekende regio. IP

Jeffrey Veidlinger, *MIDDELEN IN HET BESCHAAFDE EUROPA. DE JOGROMS VAN 1918-1921 EN HET BEGIN VAN DE HOLOCAUST*, Uitgeverij Spectrum, Amsterdam, 2021, 517 bladzijden

Graag zou ik in deze column willen uitweiten over twee uiteenlopende zaken: een formele kwestie die onze vakken aangaat; een inhoudelijke notitie over democratie en de rol van onze vakken daarin.

HET VERPLICHT VAK MAATSCHAPPIJLEER IN DE TOEKOMST

We kennen allen de status van verplicht maatschappijleer in het voortgezet onderwijs. In augustus is daarnaast voor scholen de wettelijke burgerschapsopdracht uitgebreid. In de voorbereiding van deze wet (november 2020), is een motie aangenomen (van de Tweede Kamerleden Michiel Rog en Paul van Meenen): maatschappijleer moet een grotere rol bij de invulling van burgerschap krijgen.

Dit vertaalt zich thans in actie. SLO gaat, in opdracht van het ministerie, het vak maatschappijleer vernieuwen, waarbij voor burgerschap relevante inhoud, aan dit vak toegevoegd gaan worden. Er komen ontwikkelcommissies, procesregisseurs, klankbordgroepen. De NVLM is betrokken door diverse voorstellen uit betreffend vergadercircuit van commentaar te voorzien. Ook helpen we bij het werven van leden van de diverse commissies. Wellicht dat u de mededelingen daartoe reeds in onze *Nieuwsbrief* heeft gelezen. Ik herhaal nog maar eens: meldt u zich, als u het leuk vindt aan deze vakontwikkeling mee te werken.

Het is onzeker wat er met het vak gebeurt zodra de inhoud ervan is vastgesteld. In ons overleg met de betrokkenen wordt over toevoeging van burgerschapsinhoud aan maatschappijleer gesproken. Als NVLM horen we hierin dat er dan ook meer uren voor maatschappijleer nodig zijn. Bovendien krijgt een versterkte positie van maatschappijleer pas echt gestalte, als combinatiecijfers worden afgeschaft. Wat met deze wensen zal gebeuren, moet de toekomst uitwijzen.

BEDREIGINGEN VAN DE DEMOCRATIE

Bij dit schrijven wordt in de Verenigde Staten herdacht dat een jaar geleden de bestorming van het Capitool plaatsvond. In de krant lees ik reconstructies, bijvoorbeeld over hoe een groep bij president Trump betrokken medewerkers vanuit een hotel de regie van deze bestorming naar zich toetrok. En dat in diverse staten de mogelijkheid tot stemmen wordt beperkt of dat kiescommissies worden bevolkt door mensen die de uitslag van de presidentsverkiezingen niet geloven. In Nederland worden politici met idiote uitspraken op sociale media of zelf aan hun voordeur bedreigd.

Ik zal me niet wagen aan een grondige analyse van het tijdsgewricht en proberen te duiden waarom ondermijning van de democratie lijkt toe te nemen, maar ik benoem één onderdeel: het lijkt erop dat mensen simpelweg niet veel (meer) weten van democratie en rechtsstaat. Bij jongeren in Nederland weten we in elk geval dat hun kennis op dit terrein lager ligt dan in de omringende landen (zie onderzoeken van het ADKS, www.adks.nl). Mijn vraag is of dit niet al veel langer het geval is? Negeert het onderwijs niet te lang kennisoverdracht op dit punt? Verklaart dat niet deels dat onwaarheden over democratie en politiek welig tieren?

Het gaat mij hier ook puur over (hogere orde) kennis. Uit onderzoek is bekend dat domeinspecifieke kennis bepalend is voor vaardigheden.¹ Dus debatteren, standpunten innemen, krantenberichten analyseren, kunnen alleen goed worden geleerd vanuit een kennisbasis. Vervolgens weten we dat sterke competentie-ontwikkeling de belangrijkste voorspeller van motivatie is.² Betrokkenheid bij en belangstelling voor democratie en rechtsstaat begint dus bij kennis. Tot slot, opzoeken van kennis is niet genoeg. Complotdenkers tonen aan dat ze kennelijk niet genoeg voorkennis hebben om de op internet gevonden informatie op waarheid te beoordelen, waardoor ze aldus desinformatie opslurpen. Kennis voorkomt *confirmation bias*. Bij mensen ontwikkelde, betrouwbare kennis is nodig om nieuwe informatie evenwichtig te kunnen beoordelen.

U begrijpt, de noodzaak voor maatschappijleervakken, met een degelijke kennisbasis, is hoog.

Gelukkig vinden we in een nieuw Tweede Kamerlid, Derk Boswijk van het CDA, een nieuwe pleitbezorger. In een recente tweet gaf hij onverhuld aan een duidelijke rol voor maatschappijleer te zien in het voorkomen van onzin. Dank Derk...

Marcel Mooijman voorzitter NVLM | www.nvlm.nl

1. André Tricot & John Sweller, 'Domain-Specific Knowledge and Why Teaching Generic Skills Does Not Work', in: *Educational Psychology Review*, 26, 2014
2. Julien Bureau, Joshua Howard, Jane Chong & Frédéric Guay, 'Pathways to Student Motivation: A Meta-Analysis of Antecedents of Autonomous and Controlled Motivations', in: *Review of Educational Research*, 2021.

BART

PERFECTE STORM

De oliebollen en de flessen champagne zitten er weer in, dus rond en gezond kunnen we er weer tegenaan! 2022: ik zit er klaar voor, alles wordt anders! Of nee... toch niet. De komende tijd zitten we nog even thuis les te geven; dat verandert niet bij ons op het mbo.

Ik moet zeggen dat ik dat in eerste instantie niet eens zo erg vond. Nu een liter benzine even duur is als een kilo goud en zes kamelen kon ik die mooi besparen! Tenminste, dat dacht ik. Nu de energieprijzen ook nog eens door het dak gaan maakt dat ook geen verschil meer. Ik weet dat ik soms wat pessimistisch kan zijn (wat ik zelf graag realistisch noem), maar voor 2022 zit ik er eigenlijk niet heel relaxed bij.

Tijdens het aftellen van de laatste seconden van 2021 zag ik de trailer van *The perfect storm* in mijn hoofd voltrekken. We hebben het massaal klappen met potten en pannen voor de zorg ingeruild voor brandende fakkels en bedreigingen. Maar ook een toenemende *cancel culture*, prijzen die stijgen, koopkracht die afneemt, een nieuwe bestuurscultuur in de vorm van oude wijn in nieuwe zakken, corona-ontkenners en antivaxers aan de ene kant tot (identiteits)politiek gedreven activisten aan de andere kant die daarbij komen. Ik moet zeggen dat ik best een beetje medelijden begin te krijgen met mijn studenten op het mbo die op de rand van volwassen worden staan. In dit speelveld maken zij hun eerste stappen als volwassenen waarbij zij verantwoordelijk worden gehouden voor hun eigen keuzen, maar komen zij erachter dat iedereen eigenlijk maar wat doet; net grote kinderen die elkaar stom vinden omdat iemand wat heeft gezegd wat ze niet aanstaat en een kleuterjuf daarbij die met de handen in het haar zit.

Met burgerschap proberen we toch wat orde in deze perfecte storm te creëren en moeten we niet proberen de schijn op te houden en moeten we uitleggen dat onze democratie soms toch wel eens een beetje rammelt. Geen kant kiezen van goed of fout, maar aanleren wat nu eigenlijk van ze wordt verwacht, hoe moeilijk dat ook is. Nou, daar gaan we weer: Teams aan en chaos tegemoet.

BART VAN DEN HANENBERG | mbo-docent

M&P

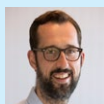
MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertjys
hoofd-
redacteur

Bas
Banning

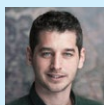
Marian
van den
Berge

Wolter
Blankert

Koen
Dogterom

Vincent
de Geus

Linda
Oonk

Koen
Vossen

COLUMNISTEN

Stef van
der Linden

Bart van den
Hanenberg

EINDREDACTIE Maarten Cras

OPMAAK

Lidewij Spitshuis | lidewij.net

ART DIRECTION

Jenny Kan | jenniness.com

OMSLAGFOTO

Verkiezingen in het gemeentehuis van Oeffelt
(foto: ANP/Marcel van den Berg)

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abonnements.

Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vernenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

Aan de slag in de klas met de gemeenteraadsverkiezingen!

SCHOLIERENVERKIEZINGEN

Van 28 februari tot en met 15 maart kan er weer gestemd worden voor de Scholierenverkiezingen! Door scholieren mee te laten doen met deze schaduwverkiezingen, voelen zij zich betrokken en zijn ze goed voorbereid wanneer zij zelf mogen stemmen. Wist je dat mensen die de eerste keer dat ze mogen stemmen ook daadwerkelijk gaan stemmen, dit vaak de rest van hun leven blijven doen? Het activeren en voorlichten van jouw leerlingen loont dus echt!

Schrijf je klas(sen) in op
Scholierenverkiezingen.nl

VERKIEZINGSGASTLES

Speciaal voor deze verkiezingen heeft ProDemos weer een gratis verkiezingsgastles ontwikkeld. Tijdens deze interactieve les ontdekken leerlingen wat de gemeente allemaal doet en op welke manier zij daar invloed op uit kunnen oefenen. Onze enthousiaste gastdocenten kunnen de gastles fysiek of online geven. Zo kun je ook in deze tijd je leerlingen op een leuke manier kennis laten maken met de lokale politiek.

Je boekt de gastles op
prodemos.nl/verkiezingsgastles

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat